Verslagen · Adviezen · Rapporten ·1979

5

Milieuvoorlichting milieu-educatie

Verslag studiedag 1978 van de Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne

VGM Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne
Dokter Reijersstraat 12 Leidschendam telefoon (070) 209260

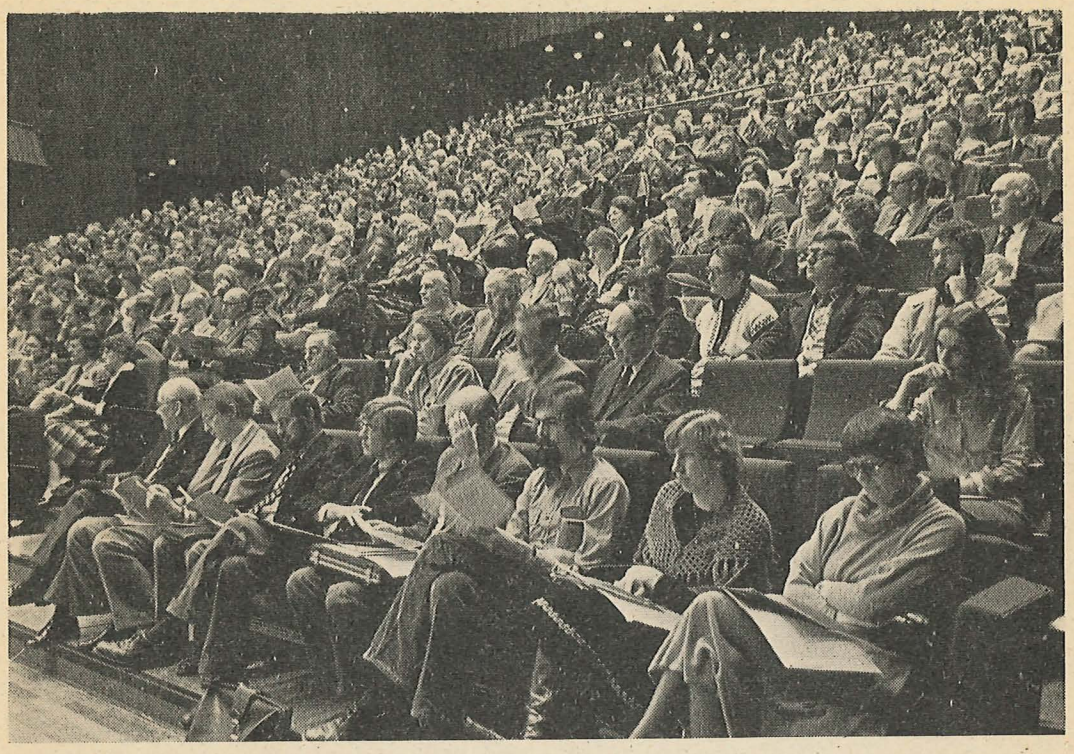
Chr. Maas Geesteranus

Milieuvoorlichting, milieu-educatie

Verslag van een studiedag, georganiseerd door de Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne op 19 oktober 1978 in het Jaarbeurs-congrescentrum te Utrecht

+
Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne,
Nieuwe Havenstraat 6, Voorburg telefoon (070) 209260

Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage
Gedrukt op hergebruikt papier

Een goed gevulde zaal luistert aandachtig naar de verschillende inleiders.

ISBN 90 12 02471 4

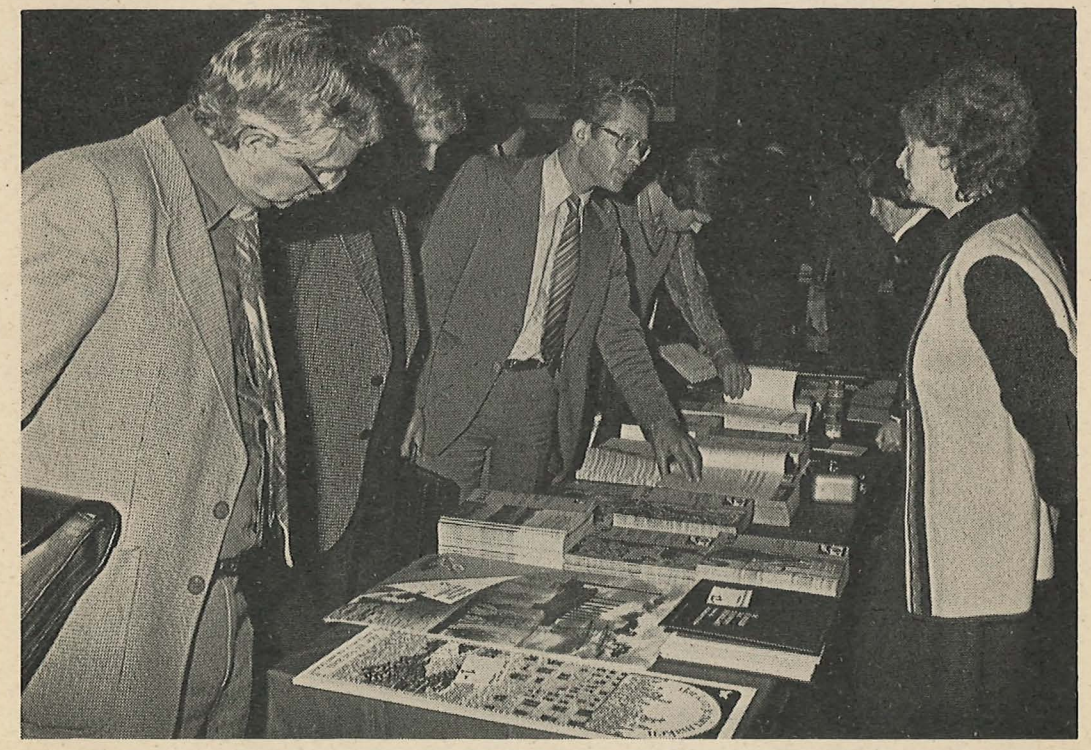
Dit verslag bevat de voordrachten, die op de studiedag 'Milieuvoorlichting, milieu-educatie' zijn gehouden, elf in getal. Verder zijn opgenomen het openingswoord en de samenvatting aan het eind van de dag, uitgesproken door de Voorzitter van de Raad.
Om een zo gevarieerd mogelijke belichting van het onderwerp te krijgen werd gekozen voor 'veel sprekers', voor 'korte voordrachten' en 'korte discussies'. Deze opzet had het voordeel, dat inderdaad veel naar voren kon worden gebracht en misschien het nadeel dat het weerwoord van de zaal wat minder tot zijn recht kon komen.
De reeks van onderling nogal uiteenlopende voordrachten geeft een goede indruk van de veelzijdigheid van het onderwerp. Verdere gedachtenwisselingen, in bijeenkomsten na deze, zullen zeker nodig zijn.

Mr.M.Prillevitz
Sekretariaat Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne

Voorburg, januari 1979.

Informatiestands in de hal van het Jaarbeurs Congrescentrum.

INHOUD PAG.

Opening door de Voorzitter van de Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne 7

Toespraak van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne 11

Milieuvoorlichting door de overheid door K. de Gast, Openbaar Lichaam Rijnmond 17

Milieuvoorlichting door de overheid door Vic Langenhoff, Stichting Natuur en Milieu 23

Milieuvoorlichting door particuliere organisaties, door ir.M.N.van Stralen, Stichting Gelderse Milieu-federatie 31

Milieuvoorlichting door particuliere organisaties door dr.ir.J.IJff, Provinciaal bestuur van Noord-Holland 37

Milieuvoorlichting door bedrijven door Jhr.dr.ir.J.J.A.Ploos van Amstel, Philips' Gloeilampenfabrieken 44

Milieuvoorlichting door bedrijven door mevrouw drs.A.G.Fransen, Consumentenbond 53

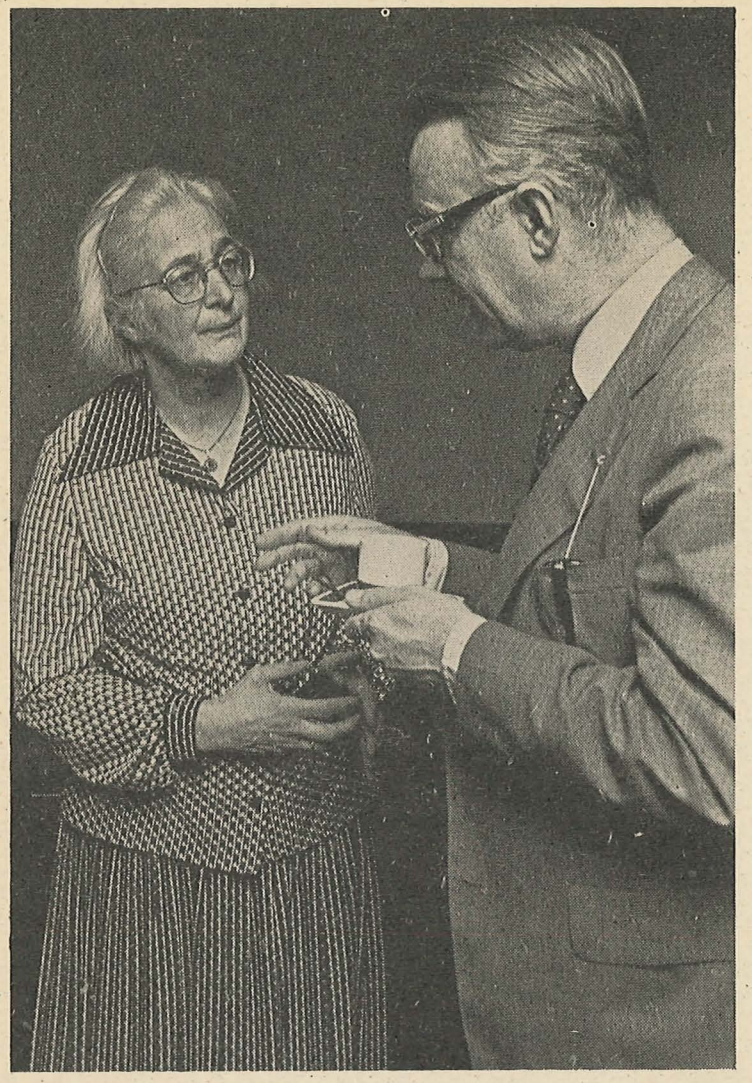
Milieuvoorlichting door bedrijven door mr.W.Hoogendijk, Actie Strohalm 61

Natuur en milieu-educatie (in en buiten de school) door C.A.Bleijerveld, Stichting Leerplan Ontwikkeling 67

Milieu-educatie (in en buiten de school) door H.J. de Bruijn, Schoolbiologisch Centrum Utrecht 75

Milieu-educatie buiten de school door mevrouw G.Bongers-Veeman, Werkgroep Milieuzorg Wageningen 80

Samenvatting 85

De Voorzitter van de Raad Mevrouw dr.J.C.van Noordwijk-van Veen in gesprek met de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne dr.L.Ginjaar.

OPENING door mevrouw dr.J.C.van Noordwijk-van Veen,
voorzitter van de Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne

Namens de Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne, heet ik U allen, deelnemers en gasten, hartelijk welkom op deze studiedag.
Een speciaal woord van welkom aan de sprekers van vandaag, maar liefst elf in getal! Daarbij wil ik heel in het bijzonder U, meneer de minister, verwelkomen. Wij stellen het zeer op prijs dat U tijd heeft willen vrij maken om ons toe te spreken, en deelgenoot te maken van Uw visie op het moeilijke onderwerp milieuvoorlichting en milieueducatie.
Toen de Raad het besluit nam, om ook dit jaar een studiedag te organiseren, was dat bepaald geen hamerstuk. Dat lag niet aan de keuze van het onderwerp, men was het er wel over eens dat milieuvoorlichting en milieueducatie nog zulke weinig omlijnde begrippen zijn, dat het de moeite waard is hieraan een studiedag te wijden. De aarzeling gold vooral de wijze waarop we deze onderwerpen aan de orde zouden moeten stellen.
Het leek aantrekkelijk om er een werkbijeenkomst van te maken, met discussies in kleine groepen. Maar we weten dat dergelijke werkbijeenkomsten alleen zin hebben als het aantal deelnemers niet te groot is, en als die deelnemers al vrij goed weten waar het om gaat. Bij een massale opkomst als vandaag en het nog vrij nieuwe thema van milieuvoorlichting leek het effectiever om eerst een studiedag in deze grote zaal te houden. Later kunnen dan, in aansluiting hierop, discussiebijeenkomsten worden belegd, waarbij in een kleiner gezelschap concrete plannen kunnen worden gemaakt, over de wijze waarop milieuvoorlichting en milieueducatie het beste kunnen worden georganiseerd. We willen vandaag vooral praten over de vele facetten, of zo U wilt, de vele haken en ogen, die er aan dit onderwerp vastzitten.
Om U een indruk te geven van de veelzijdigheid van het thema laten we de mogelijke verschillen in beschouwingswijze belichten door verschillende sprekers. Vandaar dat elftal!
Omdat we heel goed weten dat U in de zaal ook aan deze elf nuances niet genoeg zult hebben, is er na elk blok samenhangende en tegenhangende verhalen gelegenheid voor een korte discussie. Daarvoor staan er microfoons in de zaal, als het goed is kunnen die om de beurt worden ingeschakeld.

Als eerste zal Minister Ginjaar ons enig inzicht geven in de gemakkelijk lijkende maar in wezen gecompliceerde voorlichtingsopdracht van zijn ministerie.
Daarna komt als eerste blok de voorlichting door de overheid aan bod. We hebben daarbij vooral gedacht aan de lagere overheden, de provincies, gewesten, gemeenten en waterschappen. We zijn blij dat er uit de kring van de lagere overheden

zoveel deelnemers aanwezig zijn.

De heer de Gast zal U duidelijk maken dat de grens tussen voorlichting geven en reclame maken niet altijd scherp valt te trekken. Is reclame door de overheid toegestaan? Of vinden we dat eigenlijk niet goed en moet de overheid zich eigenlijk beperken tot strikt zakelijke voorlichting ook en juist in milieuzaken? Wat verwacht het publiek en wat kan de overheidsvoorlichter bieden?
De heer Langenhoff zal daarna aangeven waar hij, als spreekbuis van de milieu-organisaties, vindt dat de overheid bij het geven van die voorlichting tekort schiet. Hij zal aangeven wat de milieuorganisaties verwachten van een in hun ogen goede milieuvoorlichting.
Daarna volgt een korte discussieronde en daarna is er koffie. In het tweede blok is de probleemstelling omgedraaid. De heer van Stralen zal de voorlichtende en educatieve activiteiten van de particuliere milieuorganisaties toelichten. Daarbij komt ook aan de orde de opdracht die deze organisaties zichzelf stellen om het beleid te beinvloeden in de richting van meer milieubescherming.
De heer IJff zal hierop ingaan als vertegenwoordiger van de provinciale overheid, die de voorlichters van de particuliere milieuorganisaties tegenkomt bij zijn beleid. Deze ontmoetingen zijn soms heel plezierig en soms botst het een beetje. U kunt daar vanuit de zaal nog wat voorbeelden aan toevoegen in een discussieronde. We hopen dat U de lunchpauze ook wilt gebruiken om de stands in de hal nog wat nader te bekijken, ze horen bij de opzet van deze dag. U kunt kritisch nagaan of de theorie en de praktijk van de voorlichting iets met elkaar te maken hebben. Dat kan ook nog na de lunchpauze, want we beginnen dan met een serie beelden met geluid over milieuvoorlichting in en door een groot bedrijf in het zuiden des lands. Daarop aansluitend zal de heer Ploos van Amstel spreken over de voorlichting door de industrie. Daarop wordt gereageerd door mevrouw Fransen van de Consumentenbond. In Uw programma staat dat Professor Dirken zal spreken, hij is helaas verhinderd, maar we zijn blij dat mevrouw Fransen hem kan vervangen. Zij zal proberen ons duidelijk te maken hoe de consumenten vinden dat industriele voorlichting zou moeten zijn. Wij meenden dat niet alleen de consumenten maar ook "het milieu" bij monde van een milieuactie groep een goede gesprekspartner voor de industrie zou zijn. De heer Hoogendijk van Strohalm zal die rol op zich nemen.

In het laatste blok komt dan de educatie aan bod. Het gaat hierbij niet meer om voorlichting, die in zekere zin vrijblijvend kan zijn, maar het gaat duidelijk om opvoeding, waarbij een beinvloeding van het gedrag beoogd wordt.
De heer Bleijerveld zal uiteenzetten wat er in de basisscholen zou kunnen gaan gebeuren op dit gebied, als de leerplannen zover ontwikkeld zijn, dat natuur- en milieu-educatie een normaal onderdeel van de schoolwerkplannen wordt.
De heer de Bruijn maakt iedereen altijd enthousiast voor de milieueducatie, die ligt opgesloten in het werk van de schoolbiologen. Dat werk speelt zich zowel

binnen als buiten de school af, maar wel altijd met kinderen. Mevrouw Bongers zal ons tenslotte vertellen over milieueducatie bij volwassenen. Daarbij zal ongetwijfeld ter sprake komen wat ieder individu zelf kan doen aan het bevorderen van milieuvriendelijk gedrag. We weten dat de Stichting Huishoudelijke Voorlichting al heel veel gedaan heeft aan het bevorderen van verstandig huishouden. Daarbij hoort gelukkig al een aantal jaren ook voorlichting over milieuvriendelijk huishouden, die gegeven wordt in de sfeer van de vertrouwde groep, waardoor voorlichting in educatie kan overgaan.

De VCRMH hoopt dat U na deze inleidingen, plus nog de extraatjes die door de discussie kunnen worden ingebracht, er enig idee van zult hebben waarom milieuvoorlichting zo noodzakelijk is en waarom het zo moeilijk is om het goed te doen. De milieueducatie is misschien nog noodzakelijker dan de voorlichting, maar tegelijkertijd ook nog moeilijker.
Men bereikt nooit veel als men moeilijke zaken uit de weg gaat, en men bereikt zeker geen algemeen aanvaard menselijk gedrag, dat ecologisch inpasbaar is, als men moeilijke beslissingen wil vermijden.
Er is een dosis optimisme voor nodig om te durven vertrouwen op het uiteindelijke nuttig effect van milieuvoorlichting en milieueducatie; zoals het hele milieubeleid alleen gevoerd kan worden door hard te werken vanuit een optimistische levensinstelling en met voldoende bevoegdheden.

Meneer de Minister we zijn blij dat de minister-president de vorige week duidelijk heeft uitgesproken dat U wat de bevoegdheden betreft meer armslag heeft gekregen. We weten dat U hard werkt en optimistisch bent U vast, anders was U nooit aan deze taak begonnen. Daarom geef ik met veel genoegen nu het woord aan U, als aanvoerder van het milieuelftal van vandaag.

De Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne dr.L.Ginjaar:
'een goed milieu, zeker voor de toekomst kan niet tot stand komen zonder de medewerking van de individuele burger....'

TOESPRAAK DOOR dr. L. Ginjaar, Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

Dames en Heren,

Hoe vaak eindigen gesprekken over de milieuproblematiek niet met de verzuchting "de mentaliteit moet veranderen!" Wanneer men deze uitspraak niet als een dooddoener wil beschouwen - en ik behoor tot die groep mensen - dan dient men er wel nader inhoud aan te geven en vooral te kijken wat er in de praktijk aan gedaan moet worden opdat die mentaliteit inderdaad verandert. Maar, zoals met vele andere zaken, is het ook met voorlichting en educatie zo, dat mensen, die er niet actief bij betrokken zijn, er een heleboel van verwachten en dat "vaklui" er voortdurend op wijzen hoe moeilijk en moeizaam het allemaal is.

In de memorie van toelichting op de begroting voor 1979 heb ik onder de wellicht wat moeilijke titel "Individualisering van het milieubeleid" mijn gedachten op dit gebied uiteengezet. Kort samengevat komt het erop neer, dat een goed milieu, zeker voor de toekomst, niet tot stand kan komen zonder de medewerking van de individuele burger; milieubeleid zal moeten steunen op een zo groot mogelijk maatschappelijk draagvlak. Een verantwoord en effectief milieubeleid kan pas dan worden uitgevoerd wanneer ook de individuele burger en de maatschappelijke groeperingen de noodzaak van een dergelijk beleid voelen en bereid zijn actief en passief mee te werken aan het tot stand komen ervan.
De burger immers is op verschillende manieren betrokken bij de verontreiniging van het milieu. Hij vraagt als consument om zaken waarvan de produktie en distributie gepaard kan gaan met milieuverontreiniging: Verder ge- en verbruikt de burger artikelen die milieuverontreiniging met zich meebrengen (bij voorbeeld wasmiddelen, auto's, spuitbussen, bromfietsen enz.). In de derde plaats produceert hijzelf afvalstoffen en -water, die op zodanige wijze moeten worden ingezameld, verwerkt en/of gezuiverd dat de schade die daarbij aan het milieu wordt toegebracht zo gering mogelijk is.

Het handhaven van ieders recht op een schoon leefmilieu en het tot stand brengen van een rechtvaardige verdeling van de daarbij horende baten en kosten, is in eerste instantie een taak voor de overheid. De internationale dimensie van de milieuproblematiek versterkt dat nog. De eerste stap is het vaststellen van grenzen, naar plaats en tijd, van de toelaatbare milieuverontreiniging, een bijzonder gecompliceerd probleem; het is hier niet de plaats en het moment hierop nader in te gaan.
De volgende stap is het vertalen van deze grenzen naar concrete situaties toe; ik wil hierbij voorop stellen dat het mijns inziens een zaak van eenvoudige burgerplicht is elke onnodige verontreiniging te allen tijde te voorkomen!

De overheid kan nu aan bedrijven vergunningen met voorwaarden opleggen, die min of meer gedetailleerd kunnen zijn. Maar U behoeft slechts de uitgebreide en ingewikkelde installaties van de moderne industrie te zien om te beseffen, dat niet alles in die vergunning kan worden vastgelegd. Dat beoogt de moderne vergunningverlening ook niet. Het gaat veeleer om het stellen van doelwaarden - hopelijk over niet al te lange tijd voorafgegaan door een milieu-effectrapportage - waarbij het voldoen aan die voorwaarden voor een groot deel de verantwoordelijkheid van het bedrijf zelf is.
Voorlichting aan bedrijven over het vergunningenbeleid, over nieuwe technieken en over mogelijkheden deze te ontwikkelen, de voorlichting binnen bedrijven aan de medewerkers om het bedrijf zo schoon mogelijk te laten functioneren, dit alles moet hierbij een belangrijke rol spelen.
Is er dus bij het bedrijfsleven sprake van een grote eigen verantwoordelijkheid, dit is nog meer het geval in de persoonlijke sfeer, waarin de overheid slechts zeer terughoudend kan treden. Het huishouden milieuvriendelijk inrichten, elkaar geen lawaai-overlast aandoen - "Wees zacht voor elkaar" -, "Verstandig met energie", "Wijs met water", het respecteren van natuur- en stiltegebieden, "Neem de fiets, goed voor het milieu en voor Uw hart en bloedvaten". het zijn allemaal zaken waarin individu, gezin of buurt zelf moeten beslissen.
Wil dit op een verantwoorde wijze kunnen gebeuren, dan moet wel aan een aantal voorwaarden voldaan zijn.
Zo moeten mensen weten wat zij aan de milieuverontreiniging bijdragen en wat zij concreet kunnen doen aan het voorkomen of verminderen daarvan. Ik geloof dat het uiteindelijk zo zou moeten zijn dat ieder individu zijn gedrag ecologisch inpasbaar maakt. Het beeld "ruimteschip Aarde", dat U terugvindt op de affiches van de "Verstandig met energie"-campagne van mijn collega van Economische Zaken, geeft hiervan een verhelderend beeld.
Dit ecologisch besef moet naar de praktijk toe worden vertaald. Men moet weten wat er met het afvalwater gebeurt nadat het door het gootsteenputje is gegaan, hoe het wordt opgevangen, gezuiverd en geloosd op oppervlaktewater, dat wellicht weer gebruikt moet worden voor de bereiding van het drinkwater dat het huis langs een ander buizenstelsel weer binnenkomt.
Evenzo geldt dat men zich ervan bewust dient te zijn dat men door het gescheiden aanbieden van componenten van het huishoudelijk afval mee kan helpen de kringloop grondstof, produktie, distributie, consumptie, afval, grondstof weer te sluiten.
Ik ben dan ook benieuwd naar de resultaten van het experiment met het gescheiden aanbieden en inzamelem van afval in de Haarlemmermeer, dat de komende periode zal plaatsvinden en door mij wordt gesubsidieerd.
Ik zie het vooral als een opgave van het onderwijs, van kleuterscholen tot en met volwassenen educatie de basisinformatie voor dit ecologisch besef, telkens aangepast aan het bevattingsvermogen en de leefwereld van de leerlingen, over te dragen.

Weten alleen is echter niet voldoende, men moet ook gemotiveerd zijn naar die wetenschap te handelen. Het is goed hierbij uit te gaan van de nuchtere analyse die onder meer de socioloog Ester op dit punt heeft gegeven. Ik wil hier enige hoofdelementen noemen:
Ieder individu gaat bij zijn handelen uit van een soort kosten/baten-analyse. Afhankelijk van zijn kennis, kan hij het (mogelijke) effect van zijn handelen op het milieu daarin betrekken. Bij deze kosten en baten moet men niet alleen aan financiële en materiële zaken denken, maar ook aan status, prestige, schaamte, identiteit. Hoe groter de groep, hoe losser de structuur van die groep; hoe minder zichtbaar het effect van het gedrag op het milieu, hoe minder het individu geneigd zal zijn zijn gedrag terwille van het milieu aan te passen. Waarom zou hij ook? De anderen doen het toch ook niet, het haalt allemaal niets uit, je hebt er wel de schade van en je maakt je misschien nog belachelijk ook!
Men kan hieruit de wat sombere conclusie trekken dat er pas wat zal gebeuren wanneer ieder er op hetzelfde moment van overtuigd is dat het mis gaat tenzij men zijn gedrag echt verandert.

Een tweede conclusie is dat in plaats van het op de dwang der omstandigheden te laten aankomen, goed gedrag beloond moet worden. Tarieven van de openbare nutsbedrijven bijvoorbeeld zouden zo moeten zijn dat verstandig gebruik beloond en verkwisting afgestraft wordt. De gedachte om de hoogte van de waterzuiveringsheffing te koppelen aan het drinkwaterverbruik moet U ook in dit verband zien. Verder kan men denken aan prijsmaatregelen om de inzameling van oud papier op peil te houden.

Samenvattend, schoon milieu wordt ervaren als een collectief goed, een grote meerderheid is het daarmee eens. Het blijkt echter, dat deze opvatting niet congruent is met het individuele gedrags-patroon, het algemeen belang ligt duidelijk niet in het verlengde van het particuliere belang. Zelfs bij diegene die een groot milieubesef hebben is de ervaring met enig individueel milieubewust gedragspatroon niet altijd aanstonds bevredigend.
Ik meen dat, wanneer van de zijde van de overheid meer aandacht wordt besteed aan het bevorderen van een "beloningensysteem" voor milieuvriendelijk gedrag, dit door juiste voorlichting en educatie een belangrijke rol kan spelen bij gedragsverandering.
Ik wil deze analyse, die sommigen wellicht wat al te zakelijk in de oren klinkt, niet afronden zonder nog eens nadrukkelijk te stellen dat duurzaam milieuvriendelijk gedrag alleen maar geworteld kan zijn in het besef van de waarde van milieu en natuur. Het werk van de natuurbeschermingseducatie, van de school- en kindertuinen, van projecten als "school in bos en landschap" enz. acht ik hiervoor onmisbaar.

Dames en heren,

Ik wil nu nog iets zeggen over het voornemen van mijn departement en dat van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk om in maart volgend jaar - we denken voorlopig aan 22 maart - een symposium over milieu-educatie en milieuvoorlichting te organiseren. Ik zie de relatie tussen deze studiedag en dat symposium als volgt. Deze dag moet vooral het belang van milieuvoorlichting en milieueducatie duidelijk maken. Daartoe zijn een aantal sprekers en coreferenten uitgenodigd, die - naar ik aanneem - in eerste instantie inhoudelijk op de problematiek zullen ingaan.
Op het maart-symposium van volgend jaar zal de vraag "welke is de meest gewenste structuur voor de milieuvoorlichting en milieu-educatie in Nederland" centraal staan. Het is de opvatting van de rijksoverheid dat, behoudens de specifieke beleidsvoorlichting, voorlichting en educatie vooral een taak is voor het onderwijs, de lagere overheden, het particulier initiatief, de media.
Wat dezelaatste betreft: de massa-media vervullen in het voorlichtingsproces vaak de rol van aandachttrekker en van medebepaler van de onderwerpen, die in de actuele belangstelling staan of geplaatst worden. Anders gezegd: de massa-media stellen als het ware de agenda vast voor de discussies op groeps- en individueel niveau. Het spreekt vanzelf dat de informatie, die vanuit de overheid wordt verstrekt over milieu-beleid vaak ook veel milieuvoorlichting bevat.
In het stadium, waarin het milieu-beleid wordt gevormd, en in de fase nà het bekend worden ervan, kan het onderwerp waarop dit beleid betrekking heeft, aanleiding geven tot soms felle maatschappelijke en politieke discussies. En dat vindt weer zijn weerslag bij de media, het publiek wordt er door geraakt en nog meer bij de zaak betrokken.
Melding kan worden gemaakt van de door de Rijksoverheid rechtstreeks aan het publiek verstrekte milieu-informatie met de haar ten dienste staande andere voorlichtingsmiddelen als folders, brochures, tentoonstellingen, films, diapresentaties - b.v. bij de voorlichting over planologische kernbeslissingen - en zgn . televisie-"spots"; ik wil speciaal noemen het door de provincies opgezette ambitieuze project "Mensenwerk", waar de centrale overheid ook via een financiële bijdrage haar belangstelling en waardering voor toonde.
Ik acht het van groot belang dat deze informatiestroom van de overheden over alle aspecten van het milieubeleid vlot en doelmatig blijft vloeien, en zo mogelijk nog wordt geïntensiveerd. Wij weten dat het onderwijs, de lagere overheden en de particuliere organisaties in Nederland zeer actief zijn.
En daarnaast zijn er nog vele andere activiteiten en particuliere organisaties, in het onderwijs, activiteiten die ik een warm hart toedraag en gaarne stimuleer

Maar we weten ook dat op verschillende punten behoefte is aan meer professionalisering, betere coördinatie, een beter toegankelijke documentatie.
Het is vooral op dit gebied dat de rijksoverheid een bijdrage wil leveren.
Teneinde de schaarse middelen zo goed mogelijk aan te wenden zullen op het symposium in principe alle actieve organisaties en instanties op het gebied van de milieu-educatie en milieuvoorlichting uitgenodigd worden en zal hen de gelegenheid worden geboden hun ervaringen en opvattingen terzake kenbaar te maken. Met alle voorafgaande gegevens zal dit symposium dan de basis kunnen leveren voor de besluitvorming van de rijksoverheid met betrekking tot de structuur van de milieu-educatie en milieu-voorlichting in Nederland.

Dames en heren, ik wens U een bijzonder plezierige studiedag toe!

K.de Gast, voorlichter Openbaar Lichaam Rijnmond:
'De voorlichter is afhankelijk van de wijze waarop de media van zijn gegevens gebruik maken....'

MILIEUVOORLICHTING DOOR DE OVERHEID door K.de Gast,

Openbaar Lichaam Rijnmond.

Praat over milieu - en men denkt er tien tegen één het verhaal bij over stank, lawaai en vervuild water. Het bewijs staat voor U. Voorlichting en milieu? Dan moet je iemand van Rijnmond nemen, heeft men de organisatoren van deze dag kennelijk geadviseerd toen ze een spreker zochten over voorlichting en milieu.
Want Rijnmond en milieu zijn begrippen, die in de publieke opinie op elkaar passen als het deksel op de pot.
En daarmee is het kringetje gesloten en ervaart men hoe voorzichtig men moet zijn met voorlichting en zeker met voorlichting over milieu. Want evengoed hadden de organisatoren mijn collega uit Zuid-Limburg kunnen uitnodigen, of uit Zeeland of Noord-Holland. Overal spelen problemen rondom het milieu. Maar je denkt in de eerste plaats aan iemand uit Rijnmond, want daar hebben ze de ervaring, zoals dat heet.
Dat we ervaring hebben klopt wel. Dat is te danken - en misschien moet ik wel zeggen is te wijten - aan het feit, dat de toeneming van de milieubewustwording en de oprichting van het Openbaar Lichaam Rijnmond in dezelfde periode van de laatste van de jaren zestig vielen. In het Rijnmondgebied begon een beduidend aantal mensen zich af te vragen of de industriele uitbreiding in Rotterdams havengebied even ongebreideld moest doorgaan als de jaren daaraan vooraf het geval was geweest. Met name in het gebied buiten Rotterdam - op de noordelijke oever van de Waterweg en op de eilanden Voorne en Putten - begon men zich rekenschap te geven van de nadelen voor het milieu. Het was al een volgestroomd gebied met een tekort aan woningen, met verkeerscongesties en een achterstand in recreatieve voorzieningen.
En moest daarbij nu ook nog die hoogoven op de Maasvlakte komen? Daar ligt het begin van actie tegen de verdere aantasting van het milieu in het Waterweggebied.
De Raad van Rijnmond - voor het eerst gekozen in 1965 - had in die jaren duidelijk een wat williger oor voor de actievoerenden dan Rotterdam. Als jong openbaar lichaam, met nog maar weinig bevoegdheden, moest Rijnmond ook nog in belangrijke mate zijn eigen weg en werk zoeken. En logisch viel daarbij het accent op het milieu.
Even logisch is het, dat milieu in het voorlichtingswerk eenzelfde accent kreeg. Terecht. Zonder echter iets af te doen aan het belang van de voorlichting over het milieu in Rijnmond in die jaren, dient achteraf toch ook te worden gewezen op een negatief neveneffect. Doordat Rijnmond met grote regelmaat in het nieuws kwam, doordat uitvoerig de milieusituatie in het gebied werd geschilderd, doordat de radio-nieuwsdienst immer meedeelde, dat "voor het Rijnmondgebied fase zoveel" was afgekondigd, kreeg

Het Waterweggebied het imago van een oord, waar het slecht wonen, werken en welwezen is. Een tweede-rangsstukje Nederland.
En dat verdiende dit gebied ook weer niet. Want al vervulde het die voortrekkersrol in de milieubewustwording, er waren en zijn streken in ons land, waar de milieusituatie evengoed of slecht is.
Niet ter vermijding van het negatieve effect, maar veel meer omdat de hand van Rijnmond meer te doen heeft gekregen, neemt - en sommigen betreuren dat - de voorlichting over het milieu in het gebied een minder prominente plaats in. Het is bepaald geen ondergeschoven kindje, maar door voorlichtingsactiviteiten op het gebied van de ruimtelijke ordening, het verkeer, de volkshuisvesting, de recreatie en het onderwijs wordt er een meer evenwichtig beeld van het werk van Rijnmond gegeven.
En daarmee is er een wat gelijke situatie ontstaan met vergelijkbare afdelingen voorlichting bij provincies en gemeenten. Zelden zal men er voorlichters treffen, die zich uitsluitend en alleen met het milieu bezighouden.
De mate waarin voorlichting over het milieu wordt gegeven hangt samen met de actualiteit van het ogenblik.
Als de weersomstandigheden zo zijn, dat de zg. code 3 moet worden uitgegeven - en dat was nog het geval tijdens de oktoberse nazomer - dan melden we dat.
Als er in het gebied voor het milieu schadelijke dingen gebeuren of dreigen te gebeuren, dan past het in het beleid van openheid en openbaarheid daarvan melding te maken. En dat gebeurt ook. Maar of de voorlichting overkomt is niet in handen van de voorlichter. Hij is afhankelijk van de wijze, waarop de media van zijn gegevens gebruik maken. En of de media er gebruik van willen maken hangt sterk af van de interesse, die ervoor bij het publiek wordt verondersteld. En die interesse kent weer golfbewegingen - afhankelijk van ander belangrijk nieuws, afhankelijk van zaken waarop actiegroepen hun strijd richten, afhankelijk van maatschappelijke en economische ontwikkelingen.
Een frappant voorbeeld daarvan: Als men zich herinnert hoeveel - vrij stevige - actie er in de jaren zestig is gevoerd tegen de vestiging van een hoogovenbedrijf op de Maasvlakte, en men vergelijkt dat met de discussie onlangs over de aanlanding van vloeibaar aardgas op de Maasvlakte (in feite een zaak van even grote importantie), dan was er van actie nauwelijks sprake.
Hoe komt dat? Zeker niet omdat het aan voorlichting heeft ontbroken. Integendeel: in de jaren zestig werd er nauwelijks direct aan de burgerij over dit soort problemen voorgelicht. (Vandaar misschien die actie).
Er is, denk ik, een aantal oorzaken.

- In die jaren waren de actiegroepen een nieuw fenomeen, waarop gekozen bestuurslichamen nauwelijks waren ingespeeld. Thans zijn er overlegorganen (in het Rijnmondgebied een Regionale Raad voor het Milieu),

waarin de vroegere actiegroepen zijn vertegenwoordigd. Hun woorden komen gekanaliseerd naar de bestuurders toe.

- De kwaliteit van de bestuursvoorstellen is sterk verbeterd. Veel meer dan vroeger wordt er rekening gehouden met alle factoren - zowel voor als tegen - die bij de besluitvorming van belang zijn. Dat heeft een groot stuk argwaan tegen het bestuur weggenomen.

- Besluitvorming op lokaal en regionaal niveau is veel afhankelijker geworden van de meningen, die men op landelijk niveau over allerlei zaken heeft.

- Mogelijk is men in een tijd van neergaande conjunctuur minder actiebereid dan in een tijd "dat het niet op kan". En dat dient de behartigers van het belang van het milieu dubbel waakzaam te doen zijn.

De vraag is of voorlichters daarbij dienen te helpen. Ik dacht van niet. Voorlichters bij een overheidslichaam zijn de schakel tussen bestuurders en publiek. De bestuurder bepaalt het beleid, de voorlichter zorgt er voor, dat de burger toegang tot dat beleid heeft, eventueel aan de vorming en uitvoering van dat beleid kan deelnemen. Maar hij legt zelf geen prioriteiten. Met andere woorden: de accenten, die hij in zijn voorlichtingswerk legt zijn afhankelijk van de prioriteiten, die politici stellen.
Een heel andere vraag is of er voldoende aan de milieubewustwording en milieubeleving wordt gedaan. Ik meen, dat er op dat gebied meer moet gebeuren.
Maar men is maar al te zeer geneigd daarbij voorlichting te verwarren met educatie. Ik zou er sterk voor zijn als provincies en gemeenten daarvoor een speciale man in dienst zouden hebben. Sommige gemeenten hebben zo'n man of vrouw, met deels een controlerende, deels een opvoedende functie.
Ik kom even terug op de voorlichting rondom de aanlanding van het vloeibaar aardgas. In het Rijnmondgebied heeft de actie om de burgerij te bereiken en te informeren rond een halve ton gekost. De oogst: niet meer dan rond vierhonderd belangstellenden uit een gebied met één miljoen inwoners, belangstellenden overigens van wie men moet stellen, dat ze ook op andere wijze de weg wisten om aan informatie te komen.
Achteraf kun je je afvragen of het niet doeltreffender zou zijn geweest voor dat geld een aantal journalisten in de gelegenheid te stellen mee te gaan met een studiereis naar Amerika en Japan. Publicitair zou het rendement beduidend groter zijn geweest en men zou er een breder deel van de burgerij mee hebben bereikt.
Tot slot wat opmerkingen over de koppeling, die vaak tussen Voorlichting en Inspraak wordt gelegd. Ik ben er van uit gegaan, dat pratend over milieu de

relatie met luchtverontreiniging en geluidshinder een veelgelegd verband is. Intussen zijn we er wel achtergekomen, dat de milieubeleving van heel wat meer factoren afhankelijk is dan meetbaar was uit het aantal klachten over stank of lawaai (in 1971 in Rijnmond nog ruim 22.500, de laatste jaren vrij stabiel op rond 7200).

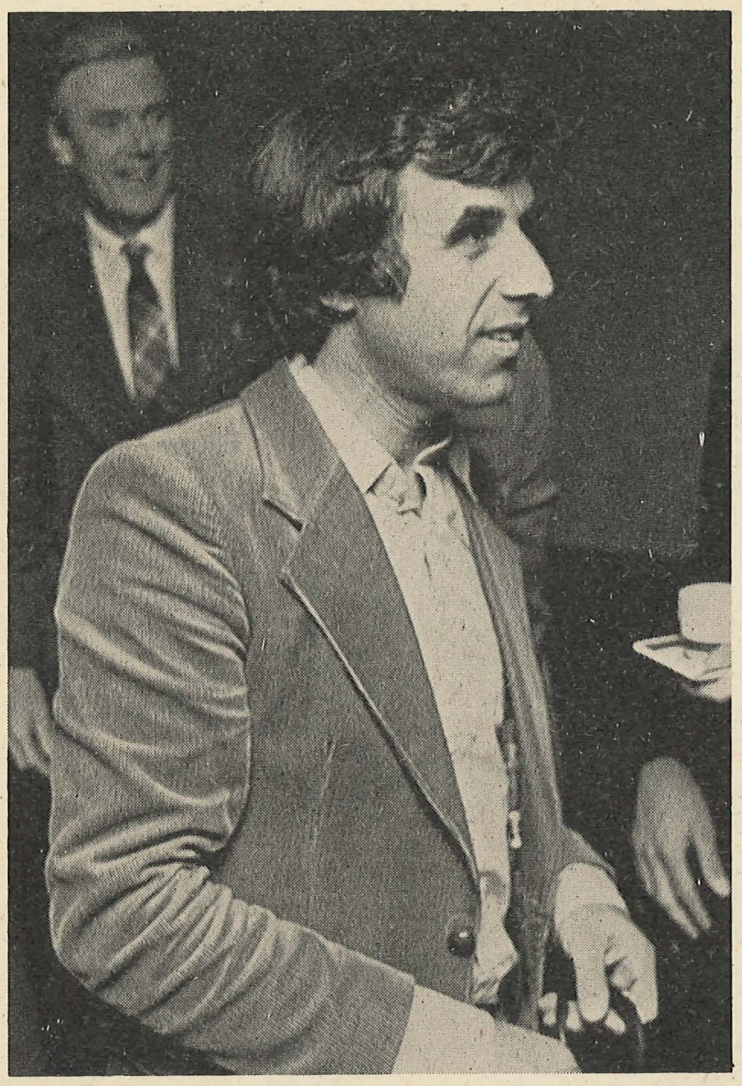
Zo'n klachtentelefoon is een uitstekend middel gebleken om het denken over het milieu en het werken voor een beter milieu op gang te brengen en aan de gang te houden. Maar weet daarbij tegelijk wel, dat we er met het bestrijden van luchtverontreiniging en geluidshinder niet zijn. Dit soort direct in klachten te vertalen overlast is maar het topje van de ijsberg van zoveel andere factoren, die het zich welbevinden bepalen. Onder water sluimert het gevoel van ontevredenheid over het huis waarin men woont, de straat waarin men leeft - bijzonder hoog scoort de ergernis over vuil op straat - en de wijze waarop men zich kan verplaatsen naar zijn werk of laten we zeggen naar bos en strand. Dat is gebleken uit een geintegreerd milieuonderzoek, dat onlangs in Rijnmond werd afgesloten.

Er bleek ook een sterk aanwezig gevoel van onveiligheid uit naarmate men dichter bij een industriegebied woont. Gebleken is, dat men zich bij herhaling ergert over allerlei bekommernissen van de dag: men staat in files, kampt met slechte huisvesting, mist een behoorlijk stukje groen in de buurt. En dan stinkt het óók nog. En dan pakt men de telefoon. De les, die men er voor het beleid uit getrokken heeft is, dat een gebied niet leefbaarder wordt als men er in zou slagen stank en herrie te voorkomen.

Onmiddellijk zal zich een andere bron van irritatie melden, waarover men zijn gram uitspreekt. Bij wijze van spreken is het volgend punt van actie te voorspellen. Waarom betrek ik dat bij een opmerking over inspraak? Ik denk, dat inspraak uitstekend tot zijn recht kan komen als de burger betrokken wordt bij plannen en maatregelen, die zijn naaste omgeving raken. Ik meen dat de inspraak over de inrichting van een gebied een veel moeilijker zaak is. Wij hebben de ervaring met een inspraakprocedure rondom de vaststelling van het streekplan. Ruim vijfhonderd deelnemers in een kleine twintig groepen zijn daarbij actief betrokken geweest. Maar wat bleek telkens weer: de deelnemers daalden steevast af naar het eigen lokale niveau en waren met de grootste moeite te bewegen zich bij de kern van de zaak te houden: de inrichting van het gehele gebied.

En dat brengt mij tot de vraag of dergelijke, periodiek gehouden, onafhankelijke en representatieve geintegreerde milieuonderzoeken voor de bestuurders niet van veel meer belang zijn dan omvangrijke inspraakprocedures. In dergelijke enquetes kunnen altijd enkele vragen over actuele vraagstukken worden opgenomen. Uit een dergelijk onderzoek heeft de Raad van Rijnmond nu een vrij nauwkeurig inzicht in de tekortkomingen van het gebied, zelfs toegesneden naar gemeenten en wijk. Men kent de prioriteiten, zoals de bevolking die ervaart.

Dat betekent niet, dat de burger bij de besluitvorming niet meer aan de bak kan komen. Integendeel.
Een afdeling voorlichting heeft er voor te zorgen, dat het publiek in het vroegst mogelijk stadium weet dat er over een bepaald onderwerp een besluitvormingsprocedure wordt gestart. Zij heeft er voor te zorgen, dat de burger over dezelfde stukken kan beschikken als de leden van de Raad. Tijdig dienen openbare commissievergaderingen te worden aangekondigd waarin men tijdens het openbaar gehoor zijn oordeel over voorstellen kan geven.
Waar de besluitvorming toegespitst is op een bepaald gebied, worden de omwonenden rechtstreeks voor dergelijke hoorzittingen uitgenodigd.
Wel, dit is het voor dit moment. Ik zet me schrap voor de discussie.

Vic Langenhoff, Stichting Natuur en Milieu:
'Zeker,... de meesten komen tot onterechte verbazing van inspraakorganisatoren pas in beweging als de moker aan hun muur of de bulldozer aan hun voortuintje begint... '

MILIEUVOORLICHTING DOOR DE OVERHEID door Vic Langenhoff,
Stichting Natuur en Milieu

Milieuvoorlichting door de overheid, hoe kijk je daar vanuit de pariculiere natuur- en milieubescherming tegenaan? En wie is dan 'de' overheid? Het Ministerie van Milieuhygiëne, het Ministerie van Landbouw - dat een wijd vertakte bedrijfsvoorlichting op de been houdt die geen geringe invloed heeft op het milieu van het cultuurlandschap? Of moet het vooral gaan om de voorlichting van de gemeenten, de eenheden op het leefniveau van de burger, waar het milieu wordt gemaakt dat mensen in niet al te grote kernen nog ervaren als enigzins grijpbaar; als het hunne, want mensen leven in een straat of rond een woonerf en wat daarbuiten gebeurt is als het journaal op het tv-scherm; erg of minder erg, maar je kunt er weinig aan doen. In 1970, toen het milieubesef in de startblokken stond voor de grote sprong voorwaarts, werd de milieuvoorlichting die overheden bedreven scherp gehekeld in een boekje van Ir.Salverda, ik citeer:

> Het is opvallend hoe de voorzichtige, officiële commentaren in perscommuniqué's, regeringsverklaringen en overheidspublikaties een eigen stijl hebben ontwikkeld in hun uiteenzettingen over het milieubeheer, die de indruk wekken dat men de toestand wel in de hand heeft, hard werkt en dat alles nog wel meevalt. Daar lezen we dan: ...geen *noemenswaardige* stijging in het reeds wel zeer hoge verontreinigingsniveau...; de toestand *is in 't algemeen* niet verontrustend...; de *betrekkelijk* hoge stofneerslag; de waterkwaliteit vertoonde *nagenoeg* geen achteruitgang...; de luchtvervuiling is *nog niet extreem* ... (dat wil zeggen zij is er wel, maar is nóg niet dodelijk!) ... het effect van de lozing van afvalstoffen op de mens is op langere termijn *niet bepaald gunstig*... (dat klinkt niet zo erg als ongunstig!); de zwavelstofkoolindustrie zal *niet meer dan de normale* luchtverontreiniging veroorzaken... (en wij weten maar al te goed dat onze 'normale' luchtverontreiniging allang abnormaal is!).
> Als we vernemen dat men 'voor het hele beleid ten behoeve van de volksgezondheid een meer geïntegreerde dienstverlening wil opbouwen door herstructurering van de bestaande diensten en instellingen...', dan is het wel duidelijk dat 't op het ogenblik niet zo best loopt. Het is dan wel tijd dat er gauw met die 'herstructurering' eens begonnen wordt!
> En wat beogen de rijksplanologen met 'meerjarenplanning op middellange termijn'? Hoe lang is middellang? Voor een goed verstaander geven deze ambtelijke stijlbloempjes vol vage constateringen een indruk van opzettelijke bagatellisering van de zorgwekkende feiten.
> Het is natuurlijk absurd als we in een officieel communiqué lezen dat de luchtverontreiniging in Nederland 'nog niet zo'n omvang heeft als in het Ruhrgebied', waarmee immers de nare werkelijkheid handig omzeild wordt. Het is onaanvaardbaar wanneer ons door officiële woordvoerders voorgeschoteld wordt dat de bouw van schoorsteen-kolossen, die een paar honderd meter hoog zijn, ons nu voortaan voorgoed verlost van de gevaarlijke luchtverontreiniging. Want hoewel deze hoge schoorstenen - afgezien dan van het storende landschapsbeeld - plaatselijk wel enig respijt zullen brengen omdat de schadelijke

gassen in meer verdunde vorm het aardoppervlak bereiken, is het onzin om de indruk te wekken dat ze nu een panacee zijn, dat opeens de gevaarlijke verontreiniging van de atmosfeer wegtovert! (Vooral niet als men ook nog een veelvoud van het aantal ovens op deze wonderschoorstenen aansluit dan waarvoor zij berekend zijn...). De honderdduizenden tonnen giftig afval zitten evengoed in onze atmosfeer en men kan ze zelfs tot in Zweden aantonen!
Een pracht dooddoener is natuurlijk de steriotiepe uitlating 'dat er nog veel onderzoek nodig is, alvorens...', meestal dan gevolgd door de imstallatie van studiecommissiesen 'adviserende lichamen'. Ook bij het gesproken woord wordt de ernst van de situatie met een voorzichtig optimisme gediminueerd. Vooral door de deskundige en verantwoordelijke ambtenaren, die onder het wakend oog van voorlichtingsdiensten en met de kans op een spreekverbod ons voorrecht van de 'vrije' meningsuiting behoedzaam moeten hanteren.
Misschien heeft bij de verantwoordelijke instanties de mening postgevat dat eerlijke openhartigheid hier maar onrust zou zaaien, wat een 'rustige aanpak' van de verontreinigingsproblemen zou kunnen schaden. En 't is dan maar beter dat de doorsnee Nederlander hier, letterlijk en figuurlijk, niet z'n neus in steekt. Al komt ons toch minstens het - democratisch - recht toe om te mogen weten waaraan we kapot gaan!

Er is sindsdien natuurlijk veel veranderd. Overheden vertellen hun burgers openhartig welke de uitkomsten zijn van bijvoorbeeld een globale gevarenanalyse van de (proces) industrie in het Rijnmondgebied. Ze doen openbaar verslag van de luchtverontreiniging zoals die wordt gemeten door de Dienst voor de Milieuhygiëne. En toch, en toch, wat te denken van teksten als deze (uit het verslag 'Metingen luchtverontreiniging in Noord-Holland', winterhalfjaar 1977/1978):

Volgens de EPA-norm mag eenmaal per jaar één waarde groter dan 260/ug stof/m3 voorkomen als 24 uursgemiddelde.
Ook aan deze norm is niet overal voldaan:

Wijk aan Zee dorp	3 x
Wijk aan Zee radio Scheveningen	11 x
IJmuiden Sluis eiland	4 x

De meetpunten Wijk aan Zee radio Scheveningen en IJmuiden liggen buiten de woonbebouwing in de onmiddellijke omgeving van het industriecomplex. De meetresultaten op deze punten zijn dus niet representatief voor de stofconcentraties in de meest nabij het industrietrrein gelegen woonwijken.

Gaat U maar rustig slapen.

Met de polycyclische aromatische koolwaterstoffen (PAK) lijkt het ook heel goed te zitten:

Als vervolg op het onderzoek uit 1975 "Polycyclische aromatische koolwaterstoffen in de buitenlucht van het Amsterdam-Noordzee-kanaalgebied", zijn op een aantal dagen in de periode mei 1976 t/m juli 1977 metingen verricht in Beverwijk, Wijk aan Zee en IJmuiden. PAK kunnen vrijkomen bij stookprocessen, vooral als kolen als brandstof worden gebruikt. Hierbij zijn vooral de uitkomsten van 3,4 benzpyreen (BAP) van belang, vanwege de kankerverwekkende eigenschappen. De gemiddelde onder de wind gemeten concentraties BAP bedroegen:

	aantal metingen	gemiddelde BAP concentraties in nanogram") /m3 lucht
Wijk aan Zee	5	40
Beverwijk	13	23
IJmuiden	11	17

Een indikatie uit de metingen is dat de invloed van Cokesfabriek I groter is dan van Cokesfabriek II.

Maar of ik er nou ja dan nee de kanker van krijg wordt me niet duidelijk. En hoe zit het met de zware metalen in mijn water? Ik lees in het jaarverslag 1977 van het zuiveringsschap Veluwe:

'In 1977 is onderzoek gedaan naar de gehalten aan zware metalen in het oppervlaktewater. Hiertoe werd een aantal watergangen bemonsterd. Uit de analyseresultaten bleek dat de meeste oppervlaktewateren voldeden aan de voorlopige grenswaarden zoals die opgesteld zijn in het IMP. Voor wat betreft de streefwaarden kan men stellen dat met name ten aanzien van de gehalten aan zink, nikkel en lood deze waarden in veel wateren niet gehaald kunnen worden omdat soms sprake is van achtergrondconcentraties die zelfs hoger zijn'.

Achtergrondconcentraties..

Hoe het met PAK en BAP en MAC precies zit zal mijn onbenul nooit doorgronden, maar achtergrond, dat kan gelukkig geen kwaad, concludeer ik opgelucht.
Het jargon - ik kom er straks op terug - wordt hier en daar wel vermeden, maar dan slaat de voorlichtende overheid meteen de schrik om het hart dat de verontruste burger misschien enige nachtrust gaat ontberen, of, nog erger, klaar wakker wordt en protest aantekent tegen een situatie die heilzaam, althans onvermijdelijk wordt geacht. Ik citeer' Voorlichting Rijnmond' over de al genoemde gevarenanalyse:

Met nadruk wordt er op gewezen, dat de grootte van een calamiteit op zichzelf niets zegt over het risico, dat de bevolking loopt. Voor een risico-schatting zou men eveneens de kans op het optreden van deze calamiteit moeten kennen. In het algemeen kan men stellen dat het berekenen van de kans op een bepaald ongeluk een uiterst complexe zaak is. Enerzijds zijn de benodigde statistische gegevens voor grote calamiteiten schaars. Anderzijds is de kans geen constante factor, maar afhankelijk van ouderdom en historie van de installatie, onderhoud, bediening etc.

En dan, onderstreept:

> Men kan echter wel zeggen dat de kans op de veronderstelde ongevalsoorzaken uiterst gering is. De sterftekans bij een ramp bij één van de gevaarlijk geachte bedrijven in het petrochemische industriegebied van Rijnmond is ongeveer even klein als de sterftekans ten gevolge van het bezwijken van de Deltawerken. De kans op een dergelijke ramp in de industrie wordt geschat op minder dan éénmaal in de tien miljoen jaar. De kans dat men door een verkeersongeluk om het leven komt is duizend maal groter.

Waar praten we dan nog over?
Het verkeersongeluk, daar zijn we aan gewend, daar worden we, als we het nog niet zijn, voortdurend op geconditioneerd, door al wat er geld aan verdient. We hebben toch blij gekozen voor ons auto'tje?
De slachtoffers zijn toch goed verzekerd? Niet? Dan moeten we de verplichte WA-regeling nog maar eens onder de loupe nemen.
Verkeersslachtoffers zijn de gouden standaard van onze wegwerpcultuur. Ook particuliere voorlichters - ik bedoel voorlichters van grote concerns - waken er zorgvuldig over. Zoals Peter W.Whippy van het public relations department van Monsanto Europe S.A., lees zijn persbericht van 10 oktober 1978:

> 'Volgens Marsh (Europees directeur voor Planning van Monsanto) dient het publiek de "chemische werkelijkheid" te kennen voordat Europa in de greep raakt van een onredelijke wetgeving die vooruitgang belemmert. In Europa werken industrie en regering traditioneel samen. Hoewel er heel wat wetten en bepalingen voor de huidige industrie in het leven geroepen moesten worden, moet volgens Marsh voorkomen worden dat Europese regeringen zich tegen de industrie opstellen als gevolg van de niet-geïnformeerde publieke opinie, zoals dat ook in de Verenigde Staten het geval is geweest. Maar zelfs de talloze reglementen die nu in de V.S. van kracht zijn, kunnen alle risico's niet uitschakelen, aldus Marsh. Zo is bijvoorbeeld het risico op straat overreden te worden in Engeland 3000 maal groter dan de kans op overlijden door een ongeval in verband met transport van benzine of chemikaliën. Het risico dat een roker loopt, ligt zo hoog, dat het onaanvaardbaar zou zijn in een chemische fabriek.

De overheid, in de gedaante van het ministerie van Milieuhygiëne, zal er nog genoeg mee te stellen krijgen, met dit soort belangengroepen. Vandaar dat ik nu verder zal ophouden met het leveren van kritiek op de manier waarop overheden soms milieuvoorlichting bedrijven. Laten wij als particuliere, niet groepsbelanghebbende milieubeschermers liever alle ondersteuning geven die de overheid bij het vervullen van haar ordenende èn voorlichtende taken broodnodig heeft.
Idealiter zou het natuurlijk heel anders moeten zijn. Aan milieubescherming, hetzij door de overheid, hetzij door speciale organisaties omdat de overheid het liet afweten, zou eigenlijk geen behoefte moeten zijn, want we dienen met alle individuele en groepsbelangen binnen ecologisch kader te blijven. Dat is een kwestie van cultuur; van Indianencultuur, waar men excuus biedt aan de bison waarvan men vlees en huid

nodig heeft, maar waar geen enkel excuus zou worden bedacht om méér van de kudden of het land te oogsten dan nodig en mogelijk is. Onze wild-west-cultuur denkt daar anders over en we zijn zo gewend geraakt aan overexploitatie, aan wegwerp, aan roofbouw, aan interen op het kapitaal van de aarde, dat de overheid in vele gedaanten voorop loopt bij het aanjagen van nieuwe groei, het geven van impulsen aan wat tenslotte alleen kan leiden tot een economisch èn ecologisch verschroeide aarde. Een overheid kan tenslotte niet zo heel veel afwijken van wat het volk verlangt. Maar wel iets. De overheid heeft tot taak te zorgen voor de belangen die in het vrije spel van maatschappelijke krachten dreigen te worden gemangeld en zij moet daarbij verder zien dan de belangen van de dag. Bij het zoeken van de weg terug naar een cultuur in evenwicht met de aardse mogelijkheden moet zij niet volgen, maar vooroplopen. Milieuvoorlichting en educatie is een typische overheidstaak. En daarmee bedoel ik niet eens een dienst voorlichting van een milieuministerie als alibi voor de overige overheden, want het bestaan alleen al van zo'n apart ministerie is een veeg teken van onze wild-west-cultuur. Ginjaar als een soort sheriff op de verdorde prairie, waar de geweren hebben gewonnen van de bisons en de trekduiven - en natuurlijk van de Indianen.

Over de voedingsbodem voor zo'n ecologisch ingepaste cultuur moeten we niet te somber zijn. Er zitten ook in de moderne supermarktmens nog genoeg instincten uit de eindeloos lange tijd van vruchten verzamelen en primitief jagen om hem ontvankelijk te maken voor een levensstijl die behoedzaamheid en eerbied voor de natuur als basis heeft. Of als U het meer cultuurlijk wilt houden: we verhandelen al lang geen slaven meer, de kinderarbeid is geruime tijd geleden afgeschaft en gastarbeiders zijn niet meer vanzelfsprekend, dus een verder voortschrijden van de beschaving in de richting van minder uitbuiting ligt in de lijn van de evolutie. Op lokaal niveau blijkt trouwens in de praktijk dat het niet waar is: dat 'de' mensen meer materiele welvaart willen ten koste van milieukwaliteit; of dat ze zich niet willen inzetten voor milieuverbetering. Zeker, de meesten worden niet aangesproken door het jargon van de macroplannenmakers en komen tot onterechte verbazing van inspraakorganisatoren pas in beweging als de moker aan hun muur of de bulldozer aan hun voortuintje begint. Dat bewijst alleen maar hoe belangrijk het is dat elk overheidsplan - en elk door de overheid getoetst plan van particuliere komaf - tijdig en zorgvuldig naar het voortuintjesniveau wordt vertaald.

Een belangrijk nieuw instrument daarvoor is de m.e.r. -de milieu-effectrapportering, die vooral niet beperkt mag blijven tot zeer grote projecten, als het ware bij uitzondering, en in een vaktaal die alleen wordt verstaan door een groepje professionele plannenmakers en adviseurs en een groepje al evenzeer van het volk verwijderde gespecialiseerde milieubeschermers.

Aan het slot van deze oproep tot actieve en op mensenmaat gesneden milieuvoorlichting aan alle overheidsdienaren moge ik enige reclame bedrijven voor

een juist verschenen brochure van de Stichting Natuur en Milieu Federatie Overijssel, getiteld 'Aandachtspunten voor een gemeentelijk milieubeleid'.

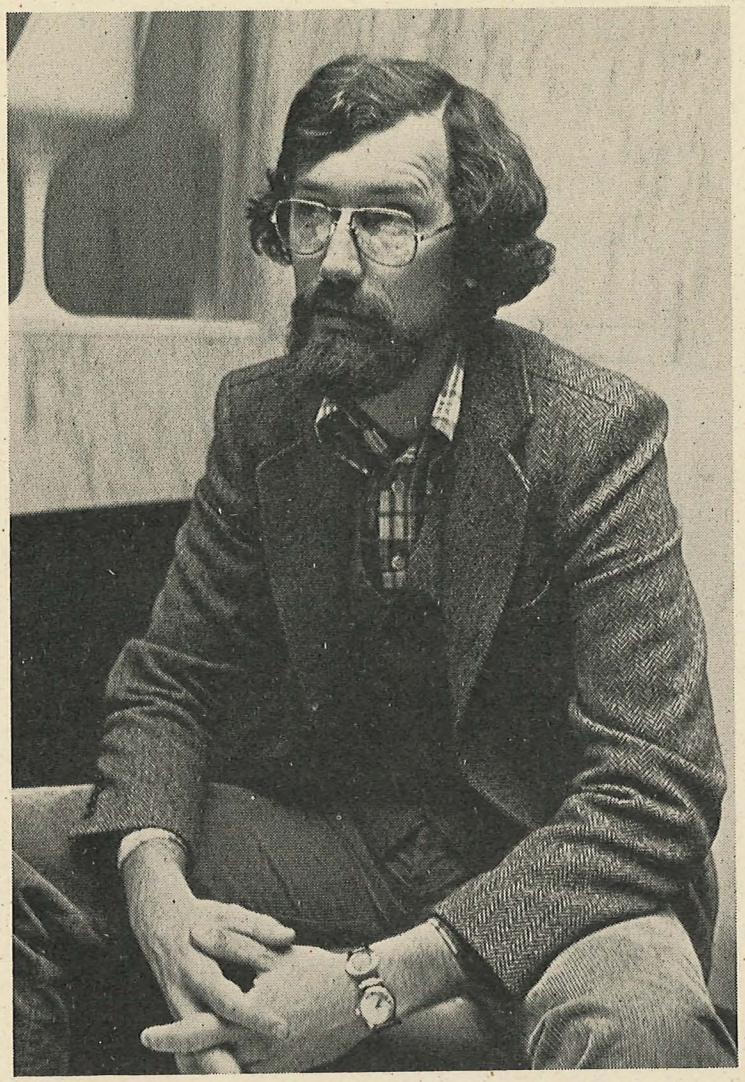
05: Milieubesef, gericht op milieubewust leven, denken en doen.

Zowel bij het milieubeheer als bij de bevordering van de milieuhygiëne is het ontwikkelen van milieubesef van wezenlijk belang. Milieubesef is eigenlijk de basis voor ieder milieubeheer.
Het bevorderen van milieubesef heeft een aantal kanten, die deels op zichzelf staan, maar die toch nauw met elkaar samenhangen. Op de eerste plaats zal algemeen gewerkt moeten worden aan het ontwikkelen van het besef dat de schaarste aan ruimte, grondstoffen en energiedragers de overheid dwingt om maatregelen te nemen ter bescherming van dié ruimte, dié grondstoffen en dié energiedragers, terwijl die maatregelen tevens strekken tot een eerlijker verdeling van de schaarsten. Deze maatregelen beperken de burger in zijn vrijheid van handelen, hij moet voor bepaalde "normale" handelingen veelal betalen.
Door grote groepen wordt dit niet begrepen of onredelijk gevonden, hetgeen er regelmatig toe leidt dat fincanciële vergoedingen worden gevraagd ter compensatie van de opgelegde beperkingen. Anderzijds worden zeer egocentrische akties gevoerd teneinde de overheid te dwingen rechtvaardige beslissingen in algemene zin om te zetten in een beleid dat er slechts op is gericht de privé materiële belangen van een deel van de bevolking te bevredigen.
De aktie "Blij dat ik rij", is hiervan een duidelijk voorbeeld. Alhoewel een dergelijk gedrag alleszins begrijpelijk is - een periode van gewenning en acceptatie is normaal - zal het de taak van de gemeentelijke overheid moeten zijn mede het hoe en waarom van bovenbedoelde maatregelen aan de burger uiteen te zetten.
Het is te verwachten dat een dergelijke voorlichting binnen de gemeente effectief is, zeker als een gemeentebestuur zelf het voorbeeld geeft, onder andere door energiebeperkende maatregelen en het gebruik van kringlooppapier.
Een andere kant van het bevorderen van milieubesef is het nastreven van "ecologisch inpasbaar gedrag".
Dat wil zeggen dat de mens zich zodanig gaat gedragen, dat het harmonisch evenwicht tussen menselijk, dierlijk en plantaardig leven en de materiële wereld niet wordt verstoord.
De meest effectieve wijze om dit besef te bevorderen is het mogelijk maken van participatie van de burger in het gemeentelijk milieubeleid.
Participatie impliceert dat er geen eenrichtingsverkeer is tussen overheid en burger, maar dat in een permanente overlegsituatie tussen burger en overheid het miliebeleid tot stand komt. Hierdoor kan de burger fungeren als terugkoppelingsmechanisme en als referentiekader voor de gemeente.
Participatie van de bevolking dient door de gemeente dan ook actief gesteund en mogelijk gemaakt te worden.
Het bevorderen van milieubesef, in alle facetten, zou een onderdeel moeten zijn van het gemeentelijke educatieve plan. Gezien de huidige kennis-situatie bij grote delen van de bevolking is het niet te verwachten dat beleidsverklaring en participatie, als onderdelen van het bevorderen van milieubesef, meteen in het gewenste effect zal resulteren.

Voorafgaand daaraan is het wenselijk dat een gemeente aktief haar informerende taak gaat vervullen, informatie geeft over:

-: de opbouw van de natuur en het fysieke milieu;
-: de wederzijdse afhankelijkheid van mens en milieu;
-: de wijze van natuur- en milieubescherming;
-: de instellingen en instanties op het gebied van de natuur- en milieubescherming.

Aan deze voorlichtende taak zou vorm gegeven kunnen worden in samenwerking met particuliere organisaties op het gebied van de natuur- en milieubescherming en -educatie. Dergelijke organisaties zijn reeds jaren bezig om in vaak moeilijke omstandigheden en met wisselend succes natuur- en milieueducatie te bedrijven.
De kennis, die bij deze organisaties aanwezig is, willen zij graag aan de gemeente en haar inwoners ter beschikking stellen.

ir.M.N.van Stralen, Stichting Gelderse Milieufederatie:
'De milieu-organisaties bedrijven voorlichting, omdat zij hierin een middel zien om het door hen zelf gestelde doel te verwezenlijken....'

MILIEUVOORLICHTING DOOR PARTICULIERE ORGANISATIES door
ir.M.N. van Stralen, Stichting Gelderse Milieufederatie.

Mevrouw de Voorzitter, Dames en Heren.

Het is met enige schroom dat ik op dit moment voor U sta. Niet alleen omdat ik hier spreek als vertegenwoordiger van de particuliere natuur- en milieubeschermingsorganisaties, terwijl ik sinds kort mijn brood verdien als dagelijks bestuurder van een gemeente, daar valt nog wel overheen te stappen. Nee, het is meer de herinnering aan mijn eerste reaktie op de vraag of ik op deze bijeenkomst een verhaaltje wilde houden, die mij parten speelt. Die reaktie was namelijk: "Waarom zou ik, het heeft immers allemaal toch geen effect?".
De sombere stemming die aan deze reaktie ten grondslag moet hebben gelegen, was echter gelukkig van korte duur. Ik heb mij er dan ook toe aangezet om na te denken, zowel over het onderwerp, de milieuvoorlichting door particuliere milieuorganisaties als over het effekt daarvan.
Hoewel ik mij realiseer dat nadenken na, pakweg je twintigste levensjaar een gevaarlijke bezigheid is, immers, onze hersencellen worden er daarna niet beter op, toenemende grauwsluier en zo, wil ik nu het resultaat van dat denkproces aan U voorleggen.

De particuliere natuur- en milieubeschermingsorganisaties hebben zichzelf een doel gesteld. Dit doel zou simpelweg omschreven kunnen worden als: het trachten de nog steeds verdergaande aantasting van de natuur en het milieu tot staan te brengen en, waar mogelijk, situaties te creëren of af te dwingen, die een gunstige invloed op de natuur en het milieu kunnen hebben, zodat herstel kan optreden.
De milieuorganisaties bedrijven voorlichting, omdat zij hierin een middel zien om het door henzelf gestelde doel te verwezenlijken.
Andere middelen in deze strijd zijn de veiligstelling van natuurterreinen door aankoop en beheer, en het voeren van milieu-akties.
Naar mijn mening zijn deze drie facetten, veiligstelling voorlichting en aktie dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het spreekt vanzelf dat elke organisatie tengevolge van haar eigen identiteit en mogelijkheden in haar werk het ene aspekt sterker tot uitdrukking laat komen dan het andere. Ook binnen de wereld van de particuliere milieuorganisaties treedt taakverdeling en specialisatie op.
De milieuvoorlichting richt zich grofweg op twee doelgroepen, de overheid en het publiek. Uiteraard kunnen binnen deze groepen verschillende subdoelgroepen worden onderscheiden, die al naar gelang dat, wat met de voorlichting bereikt moet worden, een aparte benadering vragen.

De milieuconsequenties van een beleidsvoornemen op het gebied van de ruimtelijke ordening van een kleine plattelandsgemeente zijn van een andere orde van grootte dan die van de drie Groene Nota's; Bestek '81 is niet hetzelfde als de begroting van een gemeente van 6000 inwoners; een kernenergiecentrale is iets anders dan een houtzagerij; een kleuter leren inzien waarom hij geen papier op straat mag gooien vraagt een andere aanpak dan een gemeentebestuur er toe te brengen kringlooppapier te gaan gebruiken.

Terwille van de tijd en de overzichtelijkheid wil ik me echter beperken tot de twee genoemde groepen.

Ten aanzien van de overheid kan de milieuvoorlichting verschillende functies hebben.

Allereerst wil ik het beleidsbeïnvloedende dan wel beleidsafdwingende aspekt van voorlichting noemen. De manier waarop deze voorlichting wordt bedreven zal afhangen van het gestelde doel en de mogelijkheden van het moment. Er zijn situaties waarin de milieuorganisaties trachten het publiek te mobiliseren om de overheid iets af.te dwingen. Ik denk hierbij met name aan de hele ontwikkeling rond de kernenergiediscussie. Maar ook de akties rond de Waddenzee en de Rijnfietstocht liggen nog vers in de herinnering.

In andere situaties zullen een lokale overheid en milieuorganisaties zich kunnen vinden om een beleidsvoornemen van een hogere overheid te beïnvloeden. Dat dit zelfs over de landsgrenzen heen kan geschieden bleek duidelijk bij de voorlichting en de akties rond het Landesentwicklungsplan VI, waarbij de lokale overheden in de Achterhoek, de provinciale overheid van Gelderland en vele milieugroepen zich gezamenlijk keerden tegen de plannen van de Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen om een groot industrie- en energiepark aan de Nederlands-Duitse grens te vestigen.

Milieugroepen richten zich echter ook veelvuldig rechtstreeks tot de overheid. De manier waarop kan verschillen. Goed samengesteld, zakelijk voorlichtingsmateriaal is één ding, een goed gedocumenteerd en geformuleerd bezwaarschrift of beroepschrift is een ander, maar beide hebben een belangrijk educatief karakter.

Het zal duidelijk zijn dat juist hier het geven van voorlichting en het voeren van aktie nogal gemakkelijk in elkaar over gaan.

Als de overheid ten aanzien van een bepaald aspekt "milieuverstandig" is geworden kan de voorlichting van de milieuorganisaties ook een beleidsondersteunend karakter hebben.

Het feit, dat het Ministerie van Economische Zaken een "zuinig met energie"-campagne voert, betekent niet, dat op dit punt de taak van de milieuorganisaties heeft opgehouden te bestaan.

Integratie van milieukunde in het onderwijs maakt milieuvoorlichting door particuliere milieuorganisaties niet overbodig.

Er zal gezocht moeten worden naar die mogelijkheden, waarin de milieuvoorlichting van de overheid en die van de milieuorganisaties additioneel zijn, zonder dat aan de eigen identiteit van de voorlichtende instantie afbreuk wordt gedaan.
Het verschil in verantwoordelijkheid tussen de overheid en de milieuorganisatie mag niet onder de tafel verdwijnen. Immers, het gevaar is niet denkbeeldig dat de onafhankelijke positie van de milieuorganisatie in het gedrang komt, dat de milieugroep gezien gaat worden als een verlengstuk van de overheid. Een frisse, stevige aktie van tijd tot tijd kan wat dat betreft weer de nodige duidelijkheid geven.

Naast deze aktieve ondersteuning van het overheidsbeleid kan de milieuvoorlichting ook een rol spelen bij de vertaling van een beleidsvoornemen naar het publiek toe. De particuliere milieuorganisaties hebben tenslotte zo hun eigen ingangen in het maatschappelijk gebeuren.
Wat betreft de milieuvoorlichting naar het publiek toe zou ik willen onderscheiden het 'korte' en het 'lange termijn' gebeuren. Er zijn legio voorbeelden te geven van voorlichtingscampagnes die gericht zijn tegen de acute bedreiging van bijvoorbeeld een stukje natuurgebied door wegaanleg, stadsuitbreiding, ruilverkaveling etc. Bij dergelijke voorlichtingsakties staat het directe resultaat voorop. Als er op de langere termijn nog iets van de boodschap blijft hangen is het meegenomen. Er zijn echter ook vele voorlichtingsakties geweest waarbij de organisatoren bij voorbaat wisten dat er niet op direct resultaat gerekend mocht worden. Ik noem bijvoorbeeld de aktie Wateralarm, de akties rond de Rijn en de Waddenzee de akties rond het afsluiten van zandwegen.
Bij dergelijke akties staat het overdragen van inzicht in de samenhang tussen de levende en de niet-levende elementen in de natuur en de invloed van de mens hierop centraal. Met een wat groot woord zou je hier kunnen spreken over de permanente educatie.
Dit inzicht dient dan te leiden tot de ontwikkeling van een eigen verantwoordelijkheid van het individu ten opzichte van de natuur en het milieu. Het overdragen van kennis is hiervoor niet voldoende. Kennis beïnvloedt de houding. Voor het veranderen van gedrag is inzicht nodig.
De voorbeelden die ik genoemd heb zijn akties die zich op landelijke schaal hebben voorgedaan. Vanzelfsprekend is dat niet meer dan het topje van de ijsberg. De niet aflatende inzet van vele milieubewuste individuen in hun directe omgeving, thuis, op school, op het werk en in verenigingsverband is in feite de kurk waarop de milieuorganisaties drijven.

De middelen en mogelijkheden, zowel materieel als immaterieel, die de milieuorganisaties tot hun beschikking hebben om voorlichting en educatie te bedrijven zijn in vergelijking met het gestelde doel zeer beperkt. De eigen inkomsten zijn, met

name voor de lokale milieuorganisaties, gering tot nihil. Ook de beschikbare mankracht is beperkt. Veel, zeer veel wordt gedaan door enkelen, die daar hun vrije tijd voor beschikbaar stellen. Een van de balangrijkste faktoren die de mogelijkheden voor de milieugroepen beperken is de houding van de verschillende overheden. Met name wanneer de voorlichting c.q. de educatie een aktie-karakter draagt worden de milieugroepen helaas te vaak geconfronteerd met bestuurders, die dit beschouwen als een pornografische activiteit; iets wat dient te blijven in een wat donker zaaltje met ten hoogste 49 stoelen. Het is deze attitude, die vaak volstrekt onnodig tot polarisatie en verstoring leidt. Het is deze houding van de overheid die ordeverstorend en ondemocratisch werkt en die nooit kan worden goedgepraat met het argument dat de besluitvorming en de beleidsuitvoering worden bemoeilijkt en vertraagd door milieuakties.

Ter illustratie moge misschien de volgende anecdote dienen.

Het is nog niet zo lang geleden dat ik, toen ik informeerde bij een gemeentebestuur waar de reaktie op een ruim een jaar eerder ingediend bezwaarschrift bleef, te horen kreeg, dat het niet gebruikelijk was op bezwaarschriften te reageren. Op die manier jaag je natuurlijk zelfs de meest lieve en vriendelijke milieufreak de gordijnen in.

Wat betreft de immateriële wil ik nog één aspekt toelichten. Het gebeurt maar al te vaak dat in gemeenteraden en provinciale staten één bepaalde politieke partij zich opwerpt als voorvechter voor één bepaald belang. In de praktijk betekent dit, dat vele goede milieu-ideëën een voortijdige dood sterven, omdat ze in de partijpolitieke concurrentiestrijd worden getrokken.

Ik zou U dan ook wel willen toeroepen, en dat in alle ernst, dat het milieu en wat daarmee samenhangt toch minstens op het niveau van Hare Majesteit dient te worden benaderd, namelijk boven de partijpolitiek verheven. Het gaat immers om het menswaardig, democratisch voortbestaan van ons allen.

Ten aanzien van het materiële aspekt speelt zeker niet alleen de mogelijke subsidie een rol. Ook het beschikbaar stellen van vergaderruimte, een stencilmachine, het adressenbestand, de kennis van ambtenaren etc. kan een belangrijke steun zijn voor milieuorganisaties.

Naar mijn mening ligt hier voor U, dames en heren, een niet onbelangrijke taak. Een taak die tot doel heeft de mogelijkheden voor de milieuorganisaties om een stuk voorlichting te kunnen bedrijven te verruimen, zowel materieel als immaterieel.

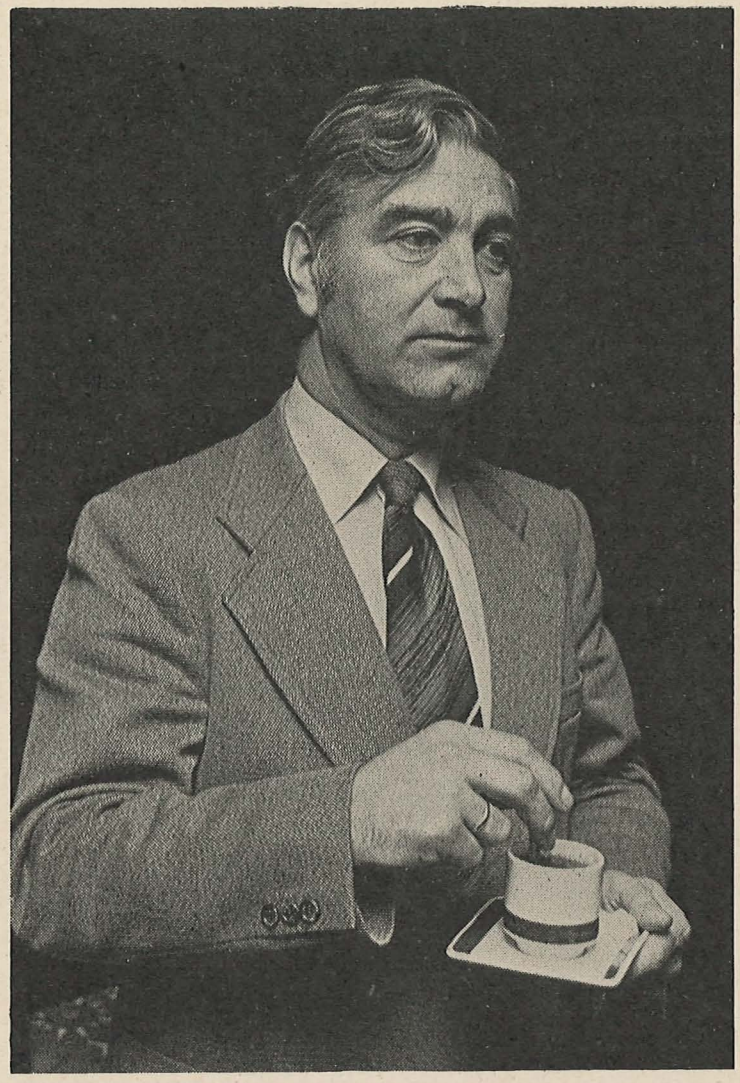
In het begin van mijn praatje heb ik U gezegd dat ik wel eens twijfel aan het effect van voorlichting. Het effect, het resultaat, het gevolg van milieuvoorlichting is moeilijk te meten. Het wordt bepaald door vele factoren.

De factor tijd speelt een belangrijke rol. De met veel publiciteit omgeven fietstochten langs de Rijn en de Waddenzee hebben tot op vandaag geen tastbare resultaten opgeleverd, maar wie weet?

De intensieve bemoeiënis van de milieuorganisaties met de problemen rond de kernenergie, een bemoeiënis die zich heeft uitgestrekt over een lange reeks van jaren, en die zich op elke mogelijke en onmogelijke manier en op elk niveau heeft gemanifesteerd heeft er toe geleid, dat er zeer veel aandacht wordt geschonken aan de warmte-isolatie, en dat er nu een brede maatschappelijke discussie over energie gevoerd gaat worden.

Een andere factor die het moeilijk maakt om het effect van milieuvoorlichting te meten is het feit, dat de reakties vanuit de wereld van de milieuorganisaties op de beleidsvoornemens van de verschillende overheden vaak vanuit een groter kader, gericht op het (over)leven op langere termijn worden gegeven, terwijl die beleidsvoornemens zo niet op ad hoc oplossingen dan toch in ieder geval op korte termijn-antwoorden zijn gericht.
Als een overheid voornemens is het hoofd te bieden aan een bepaald stuk verkeersproblematiek door een weg aan te leggen of te verbreden, zal er vanuit de milieuwereld wel gezegd worden dat zij zich beter kan bezig houden met het zoeken naar een structurele oplossing van het verkeersprobleem.
Vanuit hun eigen optiek hebben beide partijen gelijk, alleen de termijn waarvoor dat gelijk geldt verschilt aanzienlijk. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in een dergelijke situatie een milieuorganisatie niet in staat of niet bereid is een alternatief aan te dragen. Dat is geen kwestie van zwakte of onwil, maar het logische gevolg van een principieel andere benadering.

Tenslotte dienen we ten aanzien van het effect van milieuvoorlichting een onderscheid te maken tussen attitude en gedrag. Het is niet aan mij om een diepzinnige verhandeling te houden over het onderscheid tussen beide begrippen. Het is wel aan mij om U te vragen U in te zetten om een milieuvriendelijke houding bij de verschillende overheden te ontwikkelen, en waar mogelijk om te buigen in milieuvriendelijk beleid.
Ik wens U daarbij graag veel sterkte toe.

dr.ir.J.IJff, Provinciaal bestuur van Noord-Holland:
'Het is wel niet volstrekt onbelangrijk dat op een hoorzitting mensen komen die zeggen 'ik ben tegen' en verder niets, maar het is niet de bedoeling...'

MILIEUVOORLICHTING DOOR PARTICULIERE ORGANISATIES door

dr.ir.J.IJff Provinciaal Bestuur van Noord-Holland

Hoe kijkt de overheid, nee, hoe kijkt een individueel bestuurder, aan tegen de milieuvoorlichting door particuliere organisaties. Ik wil daar graag enige allerindivueelste opmerkingen over maken.
Vooraf dit: Voorlichting op milieugebied is gericht op mentaliteitsbeïnvloeding en op beleidsbeïnvloeding. Ik wil mij tot dit laatste aspekt beperken. Een provinciaal bestuurder wordt daarmee geconfronteerd in het kader van de provinciale taken en bevoegdheden op het gebied van de planologie en de milieuwetgeving. Vanmiddag zal er nog wel gelegenheid zijn om nader in te gaan op de voorlichting gericht op mentaliteitsbeïnvloeding.
Een tweede opmerking vooraf. Het moet U niet verbazen als de voorbeelden wat eenzijdig op Noord-Holland betrekking hebben. Daar kom ik nu eenmaal vandaan.

Verder wil ik toch wel wat onderscheid maken tussen aktiviteiten en voorlichting gericht op de procedures in het kader van de milieuwetten en op die in het kader van de planologische procedures.
Beginnend met het eerste zeg ik U, dat de ervaring mij geleerd heeft, dat voor een inhoudelijk goed functioneren van de wettelijke procedures, verbonden aan de milieuwetten, voorlichtingsaktiviteiten door particuliere organisaties een noodzakelijk element vormen. Want de bedoeling van die procedures is toch, dat de overheid weerwoord krijgt, dat er gediscussieerd wordt waarom bepaalde voorwaarden juist wel of juist niet gesteld moeten worden.

Het is wel niet volstrekt onbelangrijk dat op een hoorzitting mensen komen die zeggen: "Ik ben tegen", en verder niets, maar het is niet de bedoeling. In een volwassen demokratie is het de bedoeling van hoorzittingen en beroepsprocedures dat een overheid inhoudelijk discussieert met de burger op het niveau van de problematiek die aan de orde is. En bij milieuzaken is helaas meestal dat niveau hoog voor heel veel burgers. En als er dan geen milieuorganisaties zijn die op dit specifieke gebied de burger mondig maken, dan zou het gevolg zijn dat de uitvoering van de milieuwetten een zaak zou worden van een elitaire technocratie. Waar ook de bestuurder niet aan te pas komt.
En dat dreigt levensgroot als er decibels aan de orde zijn, of synergetische effecten, of kansberekeningen bij risicoanalyses, kortom bij zaken zoals die aan de orde komen bij de chemische industrie, de procesindustrie en de metallurgische industrie.
Maar als de milieuorganisaties dan voor weerwerk zorgen, is dan het probleem opgelost? In theorie zou het waar kunnen zijn. We moeten er dan vanuit gaan dat de overheid alles gedaan heeft om de materie zo te presenteren dat er voor de

burger maximale mogelijkheden geschapen worden om zich een oordeel over de materie te kunnen vormen. B.v. door informele voorlichtingsbijeenkomsten. Of door brochures. Een paar voorbeelden hoe de Provincie Noord-Holland dit heeft trachten te bereiken bij de inhoudelijk hoogst gecompliceerde revisievergunningen van AKZO en Hoogovens zijn hier vandaag aanwezig.
De voorlichtende taak van de milieuorganisaties moet er dan op gericht zijn om te attenderen op ontbrekende feiten, op onjuiste interpretatie van gegevens, op het toekennen van onvoldoende of juist te veel gewicht aan bepaalde aspekten. De bestuurder hoort blij te zijn met dit soort reacties. Want de overheid kan niet pretenderen alles te weten. Er zijn genoeg voorbeelden dat de overheid de ogen niet kon sluiten voor feiten door de milieuorganisaties aangedragen.
Helaas is de praktijk vaak anders dan de hier geschetste theorie. Het is mijn taak hier niet om aan te geven hoe vaak de overheid het fout doet. Nog vaak, jammer genoeg. Maar ook onze tegenvoeters in dit maatschappelijk rollenspel laten nog wel steken vallen. Laat ik er eens een paar oprapen.

Eerste steek. In de voorlichtende aktiviteiten suggereren dat men namens hele volksstammen spreekt. Dit is direkt gericht tegen de representatieve demokratie waarbij juist die overheid de bevolking representeert en daarop aanspreekbaar is. Het werkt in de praktijk nogal polariserend. Men kan het meestal niet waarmaken. Men kan natuurlijk proberen d.m.v. een handtekeningenaktie de schijn op te houden grote aantallen te representeren. We weten allen hoe gemakkelijk men zijn handtekening zet.
Het zegt m.i. dan ook meer over het aantal aktievelingen dat men weet te mobiliseren dan over het aantal mensen dat het eens is. Men kan ook veel mensen achter zich trachten te krijgen door een beroep te doen op het anti-belastingduiveltje dat in ons schuilt. Ik denk aan de MAN akties tegen de milieuheffing van de Wet Verontreiniging Oppervlaktewater, waarbij de maatschappij-kritische doelstellingen de milieuproblematiek aangrijpen, sommigen zeggen misbruiken, om zich te manifesteren. Het maakt ook niet veel indruk, maar kan wel lastig en tijdrovend zijn. Ik heb ook eens een paar duizend acceptgirokaarten aangeboden gekregen op een totaal van een paar honderd duizend. Na afloop van de plechtigheid kon ik weinig anders doen dan het pakketje aan een ambtenaar geven en vragen of hij het terug wilde sturen naar het zuiveringschap.
Laat men niet trachten bevolkingsgroepen te representeren. Daar zijn de milieuorganisaties niet voor. Ik denk toch wel dat ik namens de meeste bestuurders spreek, als ik zeg: kwantiteit maakt geen indruk, kwaliteit wel.

Tweede steek. De truc van de omgekeerde bewijslast. Men voert geen argumenten of feiten aan maar suggereert dat er dit en dat uit de schoorsteen komt of dat dit of dat risico wellicht mogelijk is en dat zolang het tegendeel niet is

aangetoond de overheid niets mag doen. Deze tweede steek wordt dan nog vaak gecombineerd met de eerste steek door op deze wijze angstcomplexen bij de bevolking te mobiliseren.
De roep om een bevolkingsonderzoek past ook in dit patroon. De overheid heeft dan de taak om te zeggen dat uit de statistieken niets blijkt en dat er geen onderzoek bedacht kan worden dat statistisch wel iets oplevert. Ondertussen is de angst gewekt.

Derde steek. Ontoelaatbare veralgemenisering. Meestal in combinatie met de tweede steek. In een ver land is ook een fabriek en daar is dat of dat gebeurd en dus mag iets hier niet toegestaan worden. Aan de overheid om aan te tonen dat weliswaar het produkt hetzelfde is maar het fabrieksproces niet en er hier dus niets aan de hand is. Een ander voorbeeld. Ergens is geconstateerd dat infiltratie van oppervlaktewater in duinen op zodanige wijze plaats vindt dat ongewenste ontwikkelingen het gevolg zijn. De conclusie ligt voor de hand. Nergens mag oppervlaktewater geinfiltreerd worden. De aktiegroep om dat doel te bereiken is dan ook inmiddels opgericht. Of zou de conclusie moeten zijn, dat nagegaan moet worden welke voorwaarden vervuld moeten zijn opdat ongewenste ontwikkelingen kunnen worden voorkomen? Zeker in die gevallen wanneer ontoelaatbare grondwateronttrekking op basis van eeuwigdurende concessies tot verpesten van het duingebied geleid heeft en zal blijven leiden. Dit laatste voorbeeld ligt al gedeeltelijk op planologisch terrein.
Bij planologische procedures zijn vaak minder exact te kwantificeren zaken aan de orde. Dan is het keuze-element voor elke burger die er zich in verdiepen wil meestal wel te onderkennen. Maar toch geldt ook in zulke gevallen dat niet te ontkennen feiten het sterkste wapen zijn in de voorlichtingsakties van de milieuorganisaties. Het gaat dan om het hard maken van de milieuhygiënische randvoorwaarden in het veel complexere afwegingsproces van de planologie.
Een fraai voorbeeld vind ik nog altijd de aktie van "Gasalarm" om gasboringen in de duinen bij Bergen te voorkomen. Ook het succes van de Vereniging tot Behoud van de Waddenzee bij het gemeengoed maken van inzichten over de onvervangbare funkties van de Waddenzee is m.i. voor een zeer belangrijk gedeelte te danken aan het publiceren van wetenschappelijke studies waar niemand omheen kan. Het is een kwestie van zelfvertrouwen en taktiek als men feiten voor zichzelf wil laten spreken. Het is nog nooit voor iemand, ook niet voor een bestuurder of politicus, beschamend geweest om op grond van feiten tot een andere mening te komen. Maar het is wel bijna onmogelijk om politici te beïnvloeden, wanneer er eigenlijk inhoudelijk gevraagd wordt om de politieke maatschappijvisie van een concurrerende politieke partij te omhelzen in de presentatie van concrete milieuproblemen.
Nu we het toch hebben over de Waddenzee en de milieuvoorlichting wil ik wel kwijt dat het Waddenbulletin van mij een 10 met een griffel krijgt. Behalve door

de feiten en het wetenschappelijk waarheidsgehalte ook door het bijeenbrengen van alles wat op de Waddenzee betrekking heeft.
Ik geloof, dat ook dit een manier is om iets wezenlijks bij te dragen in de communicatieproblematiek, die altijd aan de orde is bij bestuurders en politici. Uiteraard moet ook de overheid weer proberen zo goed mogelijke achtergrondinformatie te verschaffen. Mag ik in dit verband wijzen op het rapport van de gezamenlijke Waddenprovincies "De Waddenzee ten voeten uit" en op de hoorzittingen die in het kader hiervan gehouden zullen worden.
Over de milieuvoorlichting en akties van de partikuliere organisaties op het terrein van de planologie nog een paar losse opmerkingen. De eerste lijkt erg triviaal. Maar als bestuurder moet ik af en toe constateren dat de gezamenlijke milieuorganisaties met z'n allen hebben zitten snurken. Ik denk b.v. aan het recente besluit van G.S. van Noord-Holland om in het kader van een AROB beroep alsnog een art. 19 vergunning te verlenen voor het oprichten van een brugrestaurant in het open land van de Zuidelijke Haarlemmermeer. In mijn ogen landschappelijk een rampzalige ontwikkeling. Maar heel zwaar heeft gewogen, dat er geen enkel bezwaar was ingediend.
De tweede heeft betrekking op een situatie waarin de overheid iets doet waar men het mee eens is. En dat men het dan ook verder aan die overheid overlaat en te weinig beseft dat een gemeente of provincie ook nog te maken heeft met het rijk en soms best wat steun kan gebruiken. Ik denk b.v. aan de standpuntbepaling m.b.t. de voorhaven bij IJmuiden, die het provinciaal bestuur, om een veelheid van redenen, beargumenteerd door haar eigen apparaat, afgewezen heeft. Er was natuurlijk wel een plaatselijke aktiegroep die politiek nogal duidelijk herkenbaar was, maar een serieus wetenschappelijk artikel in b.v. het overigens voortreffelijke "Natuur en Milieu" over de onvervangbare biologische aspekten van het in het geding zijnde duinterrein zou een belangrijke steun in de rug hebben betekend.

Een derde opmerking heeft te maken met de gevolgen van de werkverdeling zoals die tussen de landelijke milieuorganisaties en de provinciale milieufederaties gestalte heeft gekregen. Wat ik wil zeggen is dit. Als lokale zaken op landelijk niveau besloten moeten worden, denk b.v. aan de discussies over de Verstedelijkingsnota, dan is het niet voldoende dat men de aktie laat voeren door een provinciale of lokale milieuorganisatie. Wil men op nationaal niveau echt iets bereiken dan lukt dat alleen op basis van een eensgezinde voorlichtings- en beïnvloedingscampagne van alle landelijke organisaties. Ik denk b.v. dat de voortreffelijke, ook inhoudelijke zeer goede voorlichting van de Vereniging tot behoud van Waterland, gericht op het behoud van het unieke 17^{e} eeuwse cultuurmonument de polder "de Purmer" bij de debatten over de Verstedelijkingsnota net niet dat gewicht gekregen heeft dat nodig was, door het ontbreken van een spectaculaire steun in de rug van de landelijke organisaties. Dit punt in combinatie met het vorige, speelt nu bij

het behoud van het Zaanse Guisveld.
Een laatste opmerking heeft betrekking op het veel gehoorde verzoek, ja eis, dat diepergravend onderzoek nodig is om tot een verantwoorde besluitvorming te komen. Meestal gebezigd, wanneer men denkt dat uitstel, dat daaruit voortvloeit, wel eens tot afstel zou kunnen leiden. Beseft men wel voldoende dat men dan een kuil graaft waar men zelf wel eens in kan vallen. Stel je voor dat dat nadere onderzoek inderdaad ter hand genomen wordt en dat er iets uit komt dat men liever niet ziet uitkomen.
Ik wil een gokje wagen dat dit binnenkort het geval zal blijken te zijn, als de discussie over de Markerwaard officieel kan losbarsten. Dat er inmiddels zo veel objektief wetenschappelijk materiaal ter beschikking is gekomen, vooral ook op milieugebied, dat er heel weinig meer te vragen en te discussieren overblijft, voor zover het gaat om feiten. De discussie zal er niet minder intensief door worden, maar kan dan tenminste een echte discussie worden. Gevoerd op basis van objectief feitenmateriaal en gaande over de vraag, welk gewicht men toekent aan de onderscheiden aspecten bij de uiteindelijke belangenafweging. Helaas komen we meestal niet verder dan etalering van geloofsuitgangspunten en gekissebis over zeer technische feiten. Er is altijd wel een wetenschapper te vinden, die iets beweert, dat alle andere wetenschappers met hem oneens zijn.
Als dit ergens manifest bij wordt dan is dit bij de maatschappelijke discussie, die is ontbrand over één van de belangrijkste maatschappelijke problemen, de energieproblematiek.
Ik kan er niet omheen om te besluiten met enkele zeer kritische opmerkingen over de voorlichting op dit gebied door partikuliere milieuorganisaties en aktiegroepen.
Alle ondeugden, die ik zo al genoemd heb, komen hierbij aan de orde. Door niet te praten over de energieproblematiek maar alleen over kernenergie, door het verzwijgen van feiten, door tendentieuze en onjuiste berichtgeving, worden angstgevoelens over onbekende risico's bij het grote publiek aangewakkerd men doet dit, wel wetende, dat het grote publiek geen enkele bewering kan controleren. Het heilig ideaal staat voorop, geen kernenergie. Daar wordt de argumentatie bij aangepast. Het doel heiligt de middelen. Allemaal kenmerken van een geloofsstrijd. Zozeer is de discussie uit de hand gelopen dat in arren moede getracht zal worden een brede maatschappelijke discussie over energieproblemen van de grond te krijgen. Een vernietigende, impliciete veroordeling van de discussie zoals hij tot op dit moment gevoerd is. We mogen hopen dat de milieuorganisaties zich nog niet zo diep ingegraven hebben in hun loopgraven dat een redelijke discussie over echte beslispunten op basis van objectieve feiten onmogelijk is geworden. Ik dacht dat de Club van Rome toch het nodige krediet heeft bij de milieuorganisaties. Haar recente rapport laat aan duide-

lijkheid niets te wensen over. Haar titel nog minder. Ik dacht dat ook de Stichting Toekomstbeeld der Techniek redelijk veel vertrouwen geniet in het milieu-milieu. Zou b.v. de lezing, die de directeur van deze Stichting op 17 mei gehouden heeft en die in "de Ingenieur" van 24 augustus is afgedrukt, niet de basis kunnen vormen voor die discussie?

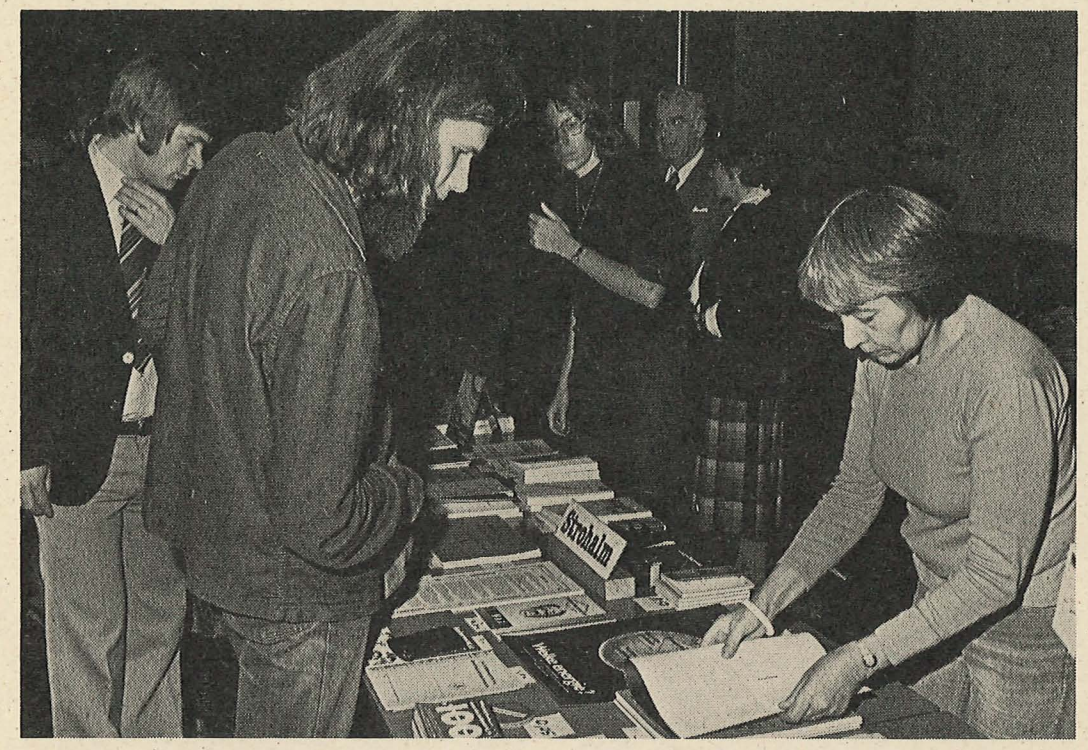
We zijn het toch allemaal eens over de noodzaak van een effektieve energie-besparingspolitiek. We zouden het allemaal eens moeten zijn over de stelling, dat zonne-energie met alle kracht verder ontwikkeld moet worden, maar geen wezenlijke bijdrage kan leveren tot in de volgende eeuw. Hetzelfde geldt in nog sterkere mate voor windenergie. Hoe we het ook keren of wenden, het gaat om kolen of uraan tussen 1990 en zeg 2050. En ik zou dan verwachten, dat in die afweging milieu-mensen voor uraan zouden kiezen.

Maar laat ik hier niet die discussie voeren.

Mag ik deze inleiding besluiten met een dringend beroep op alle betrokkenen om deze discussie zo zuiver mogelijk te voeren. Het onderwerp is te belangrijk voor onnodige tegenstellingen en zeker voor verkettering. Zuivere, integere voorlichting hoeft niet te zijn koude, onaandoenlijke technocratische voorlichting. Want energievraagstukken en milieuvraagstukken blijven door hun afwegings-aspecten altijd politieke vraagstukken. Wat mij betreft is dit de enige zin die U van mijn verhaaltje onthoudt.

Voorzitter; U heeft gezegd dat we best prikkelend mochten zijn.

Ik hoop, dat ik geslaagd ben. Dank U.

Strohalm

MILIEUVOORLICHTING DOOR BEDRIJVEN door Jhr.dr.ir.J.J.A.Ploos van Amstel, Philips'Gloeilampenfabrieken N.V.

Beperking van het thema

Het verzoek om een inleiding te houden over milieuvoorlichting door bedrijven heb ik met enige schroom aanvaard.

Bedrijven, of als U wilt de industrie, worden doorgaans over één kam geschoren, terwijl de aard en het karakter van de individuele bedrijven echter zeer verschillen en bovendien de belangen soms ook tegengesteld zijn. Zo is ook de voorlichting door bedrijven even heterogeen als de groep bedrijven zelf.

Een inleiding over het onderwerp kan daardoor over de grootste gemene deler gaan, en dan waarschijnlijk vrij ingewikkeld en wellicht ook oninteressant worden.

Een alternatief is, dat ingegaan wordt op ontwikkelingen en gedachten in een aantal bedrijven waarop dan wat dieper kan worden ingegaan en waarmee men mischien nog iets kan doen.

Een tweede aarzeling had ik, omdat ik als milieu-man bij een bedrijf wel met voorlichting over dit onderwerp van doen heb, maar dat ik geen expert ben op het gebied van voorlichting.

Gelukkig blijk ik dit gebrek aan kennis met vrijwel alle andere inleiders te delen. Beide punten krijgen nu zo duidelijk de aandacht, omdat zij uiteraard ook van invloed zijn op het inhoudelijke van de inleiding.

Doelgroepen

Enkele belangrijke vragen die bij het voorlichten een rol spelen zijn: wie wil je bereiken, wanneer, waarmee, hoe en waarom.

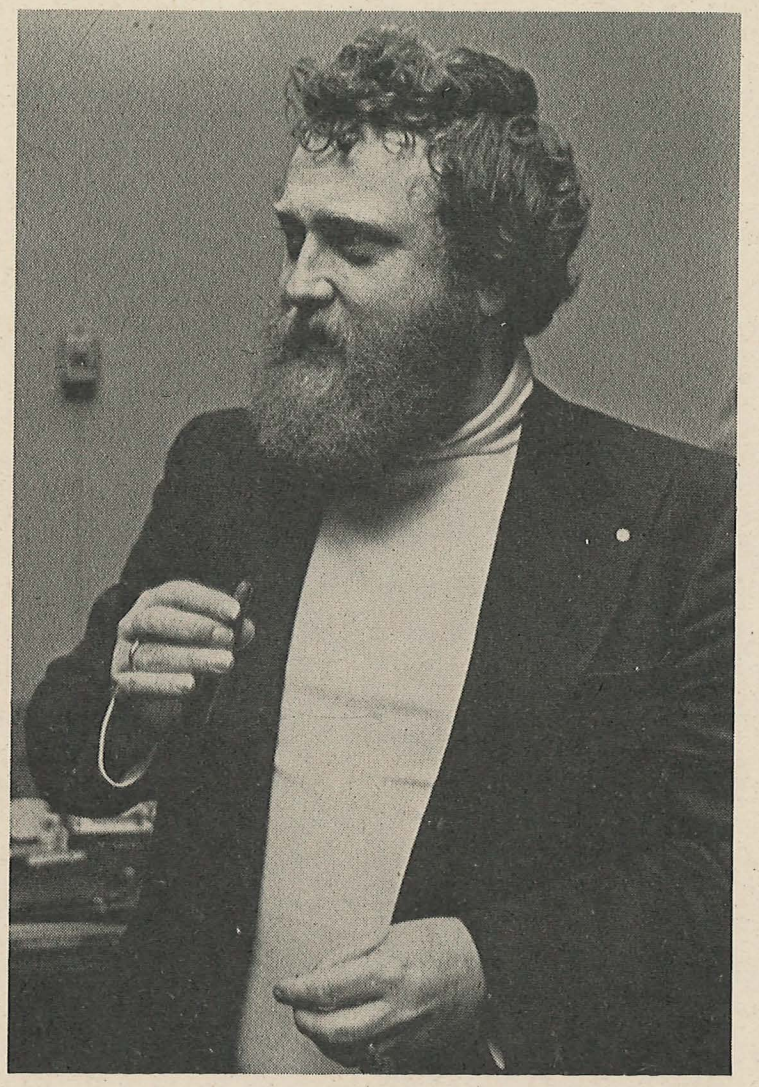
Ten aanzien van wie je wilt bereiken zijn er voor de industrie globaal een drietal hoofdgroepen in de samenleving aan te wijzen: De eerste groep vormen de kopers van je produkten, de consumenten die misschien willen weten of het produkt al dan niet milieuvriendelijk is en of het milieuvriendelijk is gefabriceerd.

Een vorm van voorlichting in dit vlak is b.v. de etikettering of de produktinformatie, een terrein waarop o.a. de Consumentenbond actief is. Op deze materie kom ik later nog terug.

Een tweede groep wordt gevormd door de omwonenden van je fabriek met wie je als goede buren wilt omgaan en die graag willen weten wat er in de fabriek wordt uitgespookt en of zij gevaar, schade of hinder kunnen verwachten. Het zou niet goed zijn als het contact met het bedrijf voor hen beperkt werd tot die tijdstippen dat er vergunningsaanvragen gaan spelen waarbij de omwonenden inspraak hebben. In deze groep horen ook de locale actiegroepen thuis.

De derde groep wordt gevormd door de makers van de "publieke opinie", de politieke besluitvormers, de overheid, e.d.

Het is een diffuse, heterogene groep van mensen die betrokken zijn bij het vormen van het beleid, niet alleen van het milieubeleid, maar ook van het indus-

Jhr.dr.ir.J.J.A.Ploos van Amstel, Philips' Gloeilampenfabrieken N.V.:
'Aangezien de sensatie over milieuproblemen nu wat op de achtergrond raakt en de berichtgeving doorgaans minder scherp is, is de kans op een open dialoog nu groter dan in het verleden...'

triebeleid. Ook de smaakmakers van de opinie over de industrie in algemene zin horen tot deze groep. Het spreekt voor zich, dat een bedrijf dat zich toelegt op al de voornoemde doelgroepen, en daarbij tevens zorg moet dragen voor afstemming met de andere onderwerpen die in de relatie tussen bedrijf en samenleving een rol spelen, tot een gestructureerde en planmatige aanpak zal moeten komen. In de praktijk zal het betekenen dat alleen grote bedrijven zich dit kunnen permitteren. Daarbij zal de aard van het bedrijf, de ligging en het produktenpakket ervoor zorgen dat eerder bepaalde aspecten en doelgroepen extra accent zullen krijgen dan dat van een integrale opzet, als eerder geschetst, sprake zal zijn.

Eigen achterban

Tot nu toe is gekeken naar doelgroepen buiten het bedrijf. Even belangrijk zijn echter de medewerkers van het bedrijf zelf. Ook zij moeten weten wat er in eigen bedrijf omgaat op het gebied van de milieuzorg. Niet alleen omdat zij, zodra ze buiten de poort zijn, zelf het beeld dat ze van hun bedrijf hebben overbrengen op familie, vrienden, bekenden en op organisaties waarvan zij lid zijn, zoals actiegroepen, en daardoor ook een kanaal naar buiten vertegenwoordigen. Overigens is uit een peiling gebleken dat iedere werknemer een actieradius heeft van ca. 200 personen.
Maar ook omdat de werknemers zelf een zeer belangrijke rol spelen in het milieubewust handelen van het bedrijf; wellicht wel de belangrijkste rol.
Vandaar dat voorlichting aan de medewerkers over hetgeen er in het eigen bedrijf gedaan wordt aan milieuhygiëne en hoe er over gedacht wordt voor de bedrijfsleiding even belangrijk kan zijn als voorlichting naar buiten.
Uiteraard zal hetgeen wat naar buiten en naar binnen gebracht wordt nauwkeurig op elkaar moeten aansluiten. Het moet ook niet alleen een éénrichtingsverkeer zijn, maar moet gericht zijn op het aangaan van een dialoog.

Wederzijds begrip

In een interview van de Vereniging voor Milieu Defensie met minister Ginjaar in maart 1978 zei de minister dat het bedrijfsleven veel doet aan het milieu, maar dat het dat te weinig duidelijk maakt door voorlichting.
Uit de contacten die ik heb met andere bedrijven kan ik zijn stelling volledig onderschrijven. Het lijkt er echter op dat bij veel bedrijven de angst leeft dat wanneer zij met hun vorderingen naar buiten komen, waarbij zij dan blij zijn b.v. reeds 80% van bepaalde problemen te hebben opgelost, de reactie zal zijn dat de "andere partij" dan juist het accent zal leggen op de 20% die dan toch maar nog niet is opgelost. Waarmee dan aangetoond is dat de informatie tegen je wordt gebruikt en je beter je mond maar kunt houden.
Anderzijds is men zich er wel van bewust dat, wanneer geen informatie naar buiten komt over de voortgang binnen de bedrijven, de mening postvat dat de

industrie het milieu maar aan zijn laars lapt.
Een dergelijke opstelling leidt weer gemakkelijk tot een polarisatie, waarmee de samenleving, zeker in deze moeilijke tijd, niet gebaat is. Het kan betekenen dat de makers van wetten en verordeningen, die een deel van hun informatie ook via de media krijgen, daardoor de situatie in de bedrijven niet juist inschatten en daardoor aan regelingen denken, die niet aansluiten bij de werkelijkheid.

Overigens staat voorlichting op milieugebied uiteraard niet los van voorlichting over de andere aspecten van het bedrijf. Ook daarbij bestaat de nodige schroom bij de industrie. Er wordt vrij weinig voorlichting gegeven over vragen als hoe een onderneming werkt, wat een ondernemer is en welke functie een bedrijf in deze tijd heeft. Met name in deze tijd van strijd om het economische bestaan, lijkt het erop dat dit soort voorlichting nogal wordt vergeten.
Het belang van goede relaties wordt wel onderkend, maar ze worden te weinig systematisch onderhouden. Mr.Wagner, voormalig topman van Shell zei hierover: "Ondernemingen die inderdaad met de juiste instelling reageren op wensen en verlangens van diegenen met wie ze te maken hebben, doen er goed aan dit hun critici - maar ook hun vrienden - te laten weten. Het komt me voor dat veel bedrijven nu de prijs betalen voor het feit dat ze veel te lang gefaald hebben in het opbouwen van een deugdelijke relatie en een goede communicatie met de buitenwereld".

Het lijkt me van algemeen belang dat ondernemers toch laten horen wat ze denken en doen, ook op milieugebied. Dan moet anderzijds begrip bestaan dat niet alles in één slag tegelijkertijd kan worden opgelost.
Bedrijven die zich bloot geven, moeten dan niet direct onder vuur genomen worden, maar een eerlijke kans krijgen.

Aangezien de sensatie over milieuproblemen nu wat op de achtergrond raakt en de berichtgeving via de media doorgaans minder scherp is, is de kans op een open dialoog nu groter dan in het recente verleden.

Milieuvoorlichting door Philips

Na de voorgaande, meer algemene opmerkingen over milieuvoorlichting door bedrijven zou ik graag wat meer ingaan op hetgeen bij Philips op dit gebied gebeurt.
Een serieuze start voor een min of meer geprogrammeerde voorlichting vond plaats in 1972. De eerste brochure over wat reeds aan milieuvoorzieningen was gerealiseerd, over de basisfilosofie, over de interne structuur e.d. werd toen binnen en buiten het eigen bedrijf royaal gedistribueerd en beleefde gezien de grote vraag twee herdrukken.

In dat jaar vond tevens de eerste open dag voor de pers plaats, waarbij de journalisten ook met de mensen in de afdelingen die werden bezocht konden praten. Ook werd toen het eerste interne milieucongres gehouden waaraan van iedere vestiging één of meer personen deelnamen. Vanuit die tijd stamt een hechte driehoeksverhouding tussen het Concernbureau Milieu en Energie, het Persbureau en de Bezoekerscentrale, en, sinds de oprichting van het Bureau Externe Betrekkingen, ook met die groep.

Inmiddels is een zeker patroon van voorlichting ontwikkeld dat ruwweg in de volgende hoofdelementen gesplitst kan worden:

- Om het jaar een brochure over de voortgang, die op ruime schaal binnen en buiten het bedrijf wordt verspreid.
  Bij de laatste uitgave, die in het Engels was en "Tuned to the Environment" heette, hebben we ons ook gewend tot een bekend blad over milieu en natuur met de vraag of ze het boekje wilden opnemen in het overzicht van nieuwe brochures, zodat iedere lezer van het blad in de gelegenheid gesteld kan worden onze brochure te bestellen.
  Het verzoek werd helaas afgewezen. Wel kregen we het meest recente overzicht van regionaal werkende actiegroepen.
  Die hebben we toen allemaal een exemplaar toegestuurd.
- Zoveel mogelijk wordt ingegaan op verzoeken voor interviews in kranten en magazins, e.d.
- Aan congressen wordt meegewerkt met bijdragen over hetgeen binnen het bedrijf gedacht en gedaan wordt.
- Voordrachten en rondleidingen voor bezoekers, stagiaires, e.d.
- Via het eigen weekblad de Philips Koerier worden alle ontwikkelingen op de voet gevolgd.
- Het sociaal jaarverslag heeft een speciale pagina over milieu.
- Om het anderhalf jaar wordt een intern milieucongres gehouden.
- In een aantal interne opleidingen wordt milieuhygiëne meegenomen.
- In eigen bedrijf worden gericht voordrachten gehouden voor allerlei groepen, variërend van de staf van een fabriek tot de veiligheidsfunctionarissen van Philips in Nederland en van mensen die nieuwe fabricatieprocessen ontwikkelen tot press officers.

In het lopende jaar is naast het reeds genoemde boekje "Tuned to the Environment", (afgestemd op het milieu) dat aangeeft welke maatregelen zijn genomen om een kleurentelevisie op een milieuvriendelijke manier te maken, tevens een audio-visueel prgramma gemaakt (dat U daar juist heeft kunnen zien en) dat primair bedoeld is om buiten het bedrijf te vertonen.
Op dit moment wordt nog gewerkt aan een speciaal milieuprogramma voor groepen scholieren die aan de vooravond staan van een universitaire opleiding.
Dit moet een wat agressief programma worden om de bezoekende scholieren tot een discussie aan te zetten.

Andere voorbeelden

Dit zijn een aantal voorbeelden uit de Philips keuken. Maar bij andere bedrijven doet men ook het een en ander op dit gebied. Zo maakt DSM regelmatig een milieu- en veiligheidskrant die in alle omliggende plaatsen wordt verspreid.
Shell in Moerdijk houdt momenteel open dagen voor mensen uit de omliggende gemeenten waarbij ca. 8000 bezoekers zijn gekomen.
De Nederlandse Aardolie Mij. heeft een aantal goede audiovisuele presentaties.
Centrale Suikermaatschappij heeft zojuist een brochure gezonden aan de omwonenden van hun fabriek in Puttershoek over de gereedgekomen waterzuiveringsinstallatie.
Op allerlei plaatsen is met actiegroepen overleg om tot begrijpelijke vergunnings-aanvragen te komen.
Bij deze enkele voorbeelden moet ik het vanwege de tijd helaas laten.

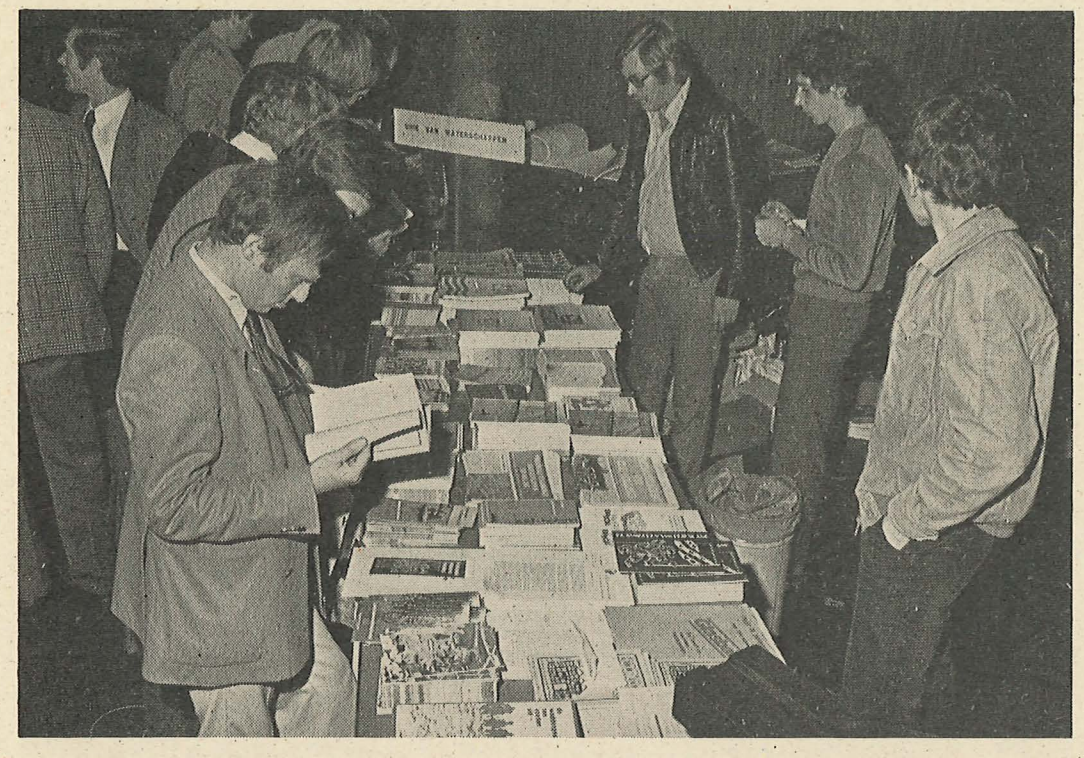
Produktieinformatie over milieuaspecten

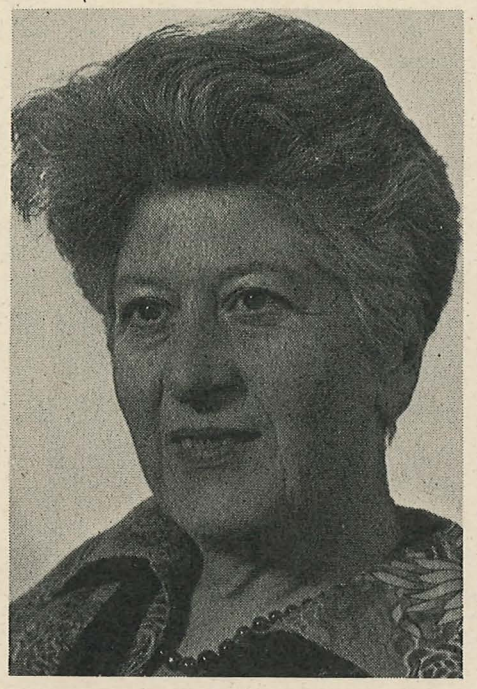
Tenslotte wil ik nog even stilstaan bij een specifiek stuk voorlichting, en wel die over produkten. Het betreft een indicatie over de milieuvriendelijkheid van het produkt of van het betreffende fabricageproces dan wel een aanduiding over grondstoffen- en energiegebruik bij het maken c.q. gebruiken van het produkt.
De voorstanders verwachten dat dit soort produktinformatie, al dan niet in de vorm van een etiket of sticker, de consumptie zal stimuleren van de minst verspillende produkten, gemaakt via de minst verspillende technieken.
In theorie zou dit systeem misschien wel kunnen werken en ik geloof ook niet dat er in beginsel bij de industrie veel bezwaren tegen zullen zijn, zij het dat zo een regeling slechts in internationaal verband tot enig recht kan komen. Immers slechts een deel van de consumptiegoederen is van Nederlands fabrikaat.
In de praktijk is het echter maar de vraag of het lukt om via een etiket wel de juiste en voldoende informatie over te dragen om bij iedere individuele aankoop-daad de consument een goede afweging te laten doen over vaak niet vergelijkbare zaken. Zo zal het elektrische snoertje dat met de dunste plastic isolatie is uit-gevoerd uit een oogpunt van grondstoffenschaarste het meest ideale zijn. Uit veiligheidsoverwegingen is dat zeker juist niet het geval. Het nut van een veilig-

heidsoverwegingen is dat zeker juist niet het geval. Het nut van een veiligheidskooi bij sommige auto's is moeilijk af te wegen tegen de extra kilo's ijzer. Het scharrelei, waarvoor men kennelijk wat meer wil betalen vraagt wellicht meer grondstoffen omdat grotere kooien nodig zijn om de kippen wat royaler te huisvesten, maar het verzacht zeker niet het lot van de door de scharrelkip genuttigde wormen. Dat het scharrelei aanslaat heeft waarschijnlijk weinig te maken met een geintegreerde afweging van alle relevante aspecten door de consument.

Wellicht loop ik hier wat hard van stapel, maar de voorbeelden geven wel aan hoe moeilijk het is om tot een juiste afweging te komen op basis van wat summiere indicaties op een etiket. Als het gaat om het sturen van, naar het oordeel van veel consumenten, secundaire of tertiaire aspecten van het produktbeleid van bedrijven dan zijn er effectievere wegen te bedenken.

Een goed overleg tussen bedrijf, overheid en bijvoorbeeld de Consumentenbond lijkt me een afgewogener besluitvorming te garanderen dan welk etiket dan ook.

Mevrouw drs.A.F.Fransen, Consumentenbond:
'Er is bij veel consumenten in principe de bereidheid om - als het niet te lastig is - milieu-vriendelijk te kopen en te handelen. Maar 't moet niet te moeilijk zijn om te weten en niet te moeilijk om te doen....'

MILIEUVOORLICHTING DOOR BEDRIJVEN door Mevrouw drs. A.G.Fransen, Consumentenbond

Bedrijven richten zich tot de consument om hem over het bestaan en de voordelen van hun product te vertellen. Dat is hun goed recht, want zij willen verkopen. Als zij een product aanbieden dat zich gunstig onderscheidt in "milieu-vriendelijkheid", kan het voor de bedrijven aantrekkelijk zijn daarop te wijzen. Ze zullen dat doen, als ze verwachten dat dit voldoende consumenten aanspreekt.

Een jaar of vier geleden hebben we op de televisie zoveel uitzendingen gehad over het milieu, vooral in de zin van "natuur", "buiten", dat het gewoonweg een modieus woord werd, waar de reklame graag op aanhaakte, een soort landschapsromantiek. Heel wat schaapjes in de wei en eendjes in het water werden lieve advertentie-plaatjes. Die rage lijkt verminderd, is echter ook wat van karakter veranderd.
Nu bij het publiek het woord milieu ook geassocieerd wordt met menselijke gezondheid of welbevinden, wordt daar weer op ingespeeld.
Kijkt U maar eens naar de volgende dia's:

't Gaat doodgewoon om een frisdrank die uit water en een smaakje bestaat.

En heel wat boter, die ook echt is, komt van koeien die in loopstallen verblijven in plaats van grazige weiden met vrolijke boterbloemen.

Dit is natuurlijk geen milieu-voorlichting. De adverteerders zullen dat zelf niet eens beweren. 't Is reklame, werkend met modieuze suggesties.
Ik wil hier nu niet ingaan op het eventueel misleidende van dit soort reklame, maar op de vraag, of er bezwaren zijn vanuit het oogpunt van milieu-voorlichting. Dan zeg ik ja, en wel om de volgende redenen.

Er is bij veel consumenten in principe de bereidheid om - als het niet te lastig is - milieuvriendelijk te kopen en te handelen. Maar 't moet niet te moeilijk zijn om te weten en niet te moeilijk zijn om te doen. Het bedrijfsleven kan daaraan een eind tegemoet komen. En in sommige gevallen gebeurt dit ook. Niet genoeg en niet volmaakt. Maar wie serieuze pogingen in die richting doet, zal gefrustreerd worden, als oppervlakkig erop lijkende onzin zijn eigen argumenten devalueert in de ogen van het publiek. Daarom is 't fout, daarom zijn in de reklame milieu-claims evenzeer uit den boze als gezondheidsclaims, tenzij op heel feitelijke en controleerbare basis.

Ik ga nu over tot wat met meer recht "milieu-voorlichting aan consumenten" genoemd mag worden. Ik zei al: 't gebeurt, zij het nog weinig en onvolmaakt.

Laten we eens grofweg zien, waarover milieu-voorlichting verwacht zou mogen worden. Dan gaan we daarna eens wat voorbeelden na over de wijze waarop 't gebeurt.
Een product kan milieuschadelijk zijn door zijn productie, distributie, gebruik en verwijdering. Wil de consument in zijn consumentenrol met het milieu rekening houden, dan behoeft hij informatie daarover teneinde juist te kopen, juist te gebruiken en juist te verwijderen. Bij lang niet alle consumenten-goederen zijn al deze aspecten zo relevant dat ze - bij de huidige stand van kennis en van zaken - expliciet aan de orde moeten komen. Bij een aantal is echter voorlichting nodig en mogelijk.
Ik geef hier wat voorbeelden, die met de juiste koop te maken hebben.

We weten inmiddels, dat minder fosfaten beter is dan meer. U ziet hier een afwasmiddel, dat veel fosfaten bevat maar niet zegt hoeveel.
U kunt ook vele wasmiddelen zo aantreffen. Dit is een typisch voorbeeld van producten, waarvoor een wettelijke regeling zou moeten gelden teneinde de consument in staat te stellen het milieu-aspect in zijn koop-overwegingen te betrekken. Het kan, Wij hebben herhaaldelijk in de Consumentengids de fosfaatgehaltes per merk vermeld en 't heeft zin, want ze lopen behoorlijk uiteen. We wachten nog of minister Ginjaar ook in navolging van de teer en nicotine van sigaretten - zelf lijsten van fosfaatgehaltes per merk laat publiceren. Vermelding op de verpakking is echter wel zo handig.

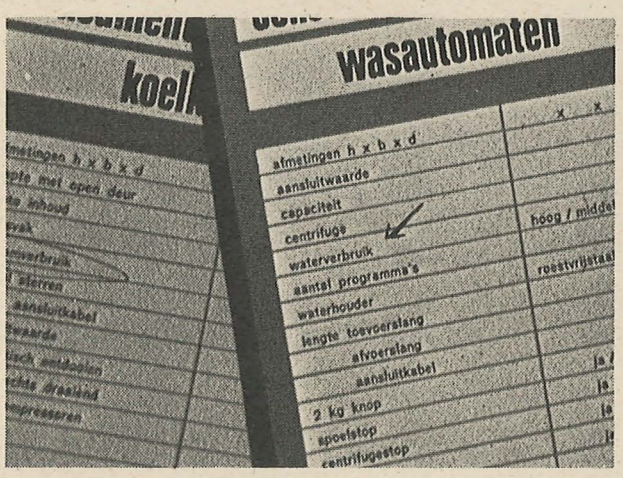
Dit tegengesteld voorbeeld zal U niet verwonderen. Hier is echter de milieu-vriendelijkheid van het product zijn onderscheidende verkoop-claim. Geen wonder dat 't erop staat, en goed ook.

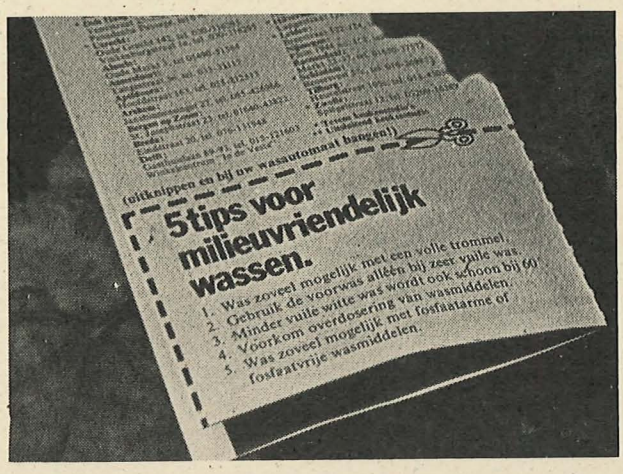

Een ander positief voorbeeld, de milieu-vriendelijke spuitbus, dus ook voorlichting daarover.
De spuitbussen zijn trouwens een duidelijk voorbeeld hoe verplichte etikettering over milieu-schadelijkheid gaat leiden tot milieu-vriendelijker producten, zelfs al vóór de verplichting van kracht is.

Diverse duurzame consumtiegoederen hebben ook milieu-implicaties door hun verbruik van bijv. energie en water.
Hier twee voorbeelden hoe reeds bij de koop hierover informatie verschaft wordt. Ideaal is deze informatie niet. De gegevens zijn voor de consument noch controleerbaar noch vergelijkbaar. Waarde voor een juiste aankoop heeft dergelijke informatie pas wanneer men ook gelijk berekende gegevens van andere merken weet.

Ook ten aanzien van de wijze waarop de consument zelf zijn goederen verbruikt kan voorlichting bevordelijk zijn voor een milieubewust gedrag. Zie bijvoorbeeld de volgende tips van een handelaar in wasmachines.

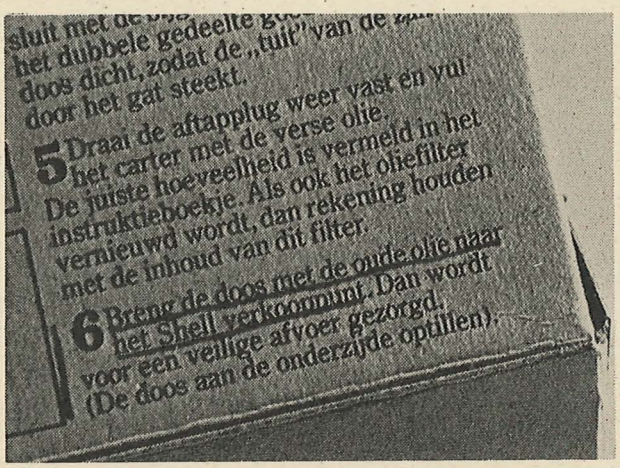

Alle spullen komen ooit aan hun einde. Ook daarbij kan de consument begeleid worden door milieu-gerichte voorlichting van bedrijven, die vertelt hoe ze van het zaakje afkunnen zonder milieuschade.

Wat zien we uit deze voorbeelden? Bedrijven geven voorlichting over milieu-effecten van hun producten, wanneer die producten zich gunstig onderscheiden in hun milieu-vriendelijkheid. De producten zijn er als het ware op ontworpen, of 't wordt althans zo gepresenteerd. In ieder geval ontlenen ze er hun verkoopboodschap aan.

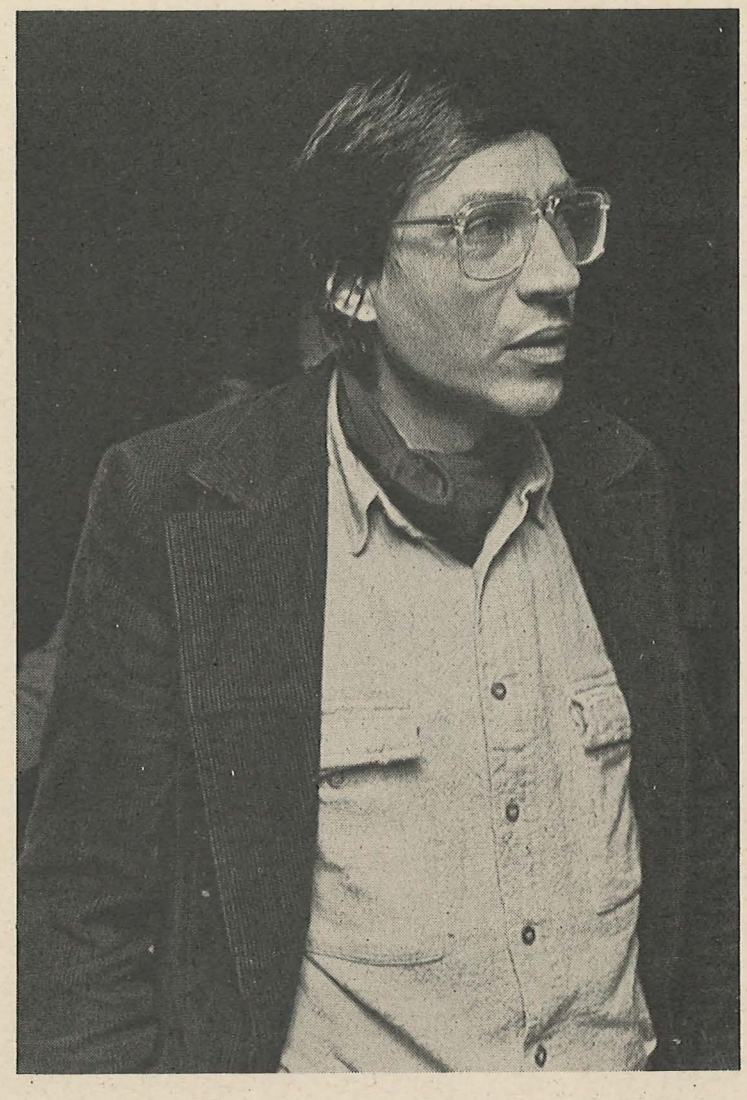
Daaruit volgen enkele conclusies:

1. Producten met duidelijk milieuschadelijke effecten zullen die niet vrijwillig vermelden.
2. Verplichte vermelding leidt doorgaans tot milieuvriendelijker producten.
3. Bij de meeste producten zijn er onvermijdelijke maar beperkte nadelen. De consument kan vanuit milieu-oogpunt daaruit slechts goed kiezen, als de informatie ondubbelzinnig en vergelijkbaar is.

Tot nu toe heb ik 't gehad over voorlichting van particuliere bedrijven bij of over hun product.
Het is - zoals U wel gebleken is - m.i. niet redelijk te verwachten, dat dergelijke bedrijven ongunstige dingen gaan vertellen die hun concurrentiepositie schaden. Daarom moet er hiervoor regelend worden opgetreden.
Maar hoe zit 't met overheidsbedrijven, die van concurrentie geen last hebben? De waterleidingbedrijven vertellen de consument dat 't zo goed is om zuinig te zijn. Maar hoeveel consumenten moeten het zonder watermeters stellen?

En nog een geheel ander onderwerp is de voorlichting die een bedrijf - al of niet particulier - verstrekt over de milieu-effecten van zijn productie voor de nabije of verdere omgeving. Dit is ook een consumentenkwestie, maar niet alléén een consumentenkwestie. Als die voorlichting door het bedrijf aanwijst dat er ongunstige effecten zijn voor de omgeving, dan zal veelal een afweging van allerlei belangen moeten plaatsvinden. Wij vinden dan - als Consumentenbond - dat daarbij ook, doch niet uitsluitend, gedacht moet worden aan de woonconsument in de buurt en aan de waarde van het product voor de consument in het algemeen.

mr.W.Hoogendijk, Actie Strohalm:

'In ons fatsoenlijke land bestaat voorlichting zelden uit leugens, maar vaak wel uit halve waarheden, handige presentaties van cijfers; en met niet ter discussie staande veronderstellingen....'

MILIEUVOORLICHTING DOOR BEDRIJVEN door mr. W. Hoogendijk,
Actie Strohalm

Inleiding

Voorlichting en informatie in ons land zijn steeds meer een kwestie van geld geworden. Dankzij hun budgetten (door ons opgebracht) kunnen bedrijven en overheid veel meer informeren dan burgers.
De ongelijkheid in informatie-mogelijkheid is een kwalijke zaak voor een demokratie, waarin de burger zich immers van alle kanten moet kunnen informeren. Dat informatie steeds meer een kwestie wordt van geld bewijst ook de perskoncentratie en -verschraling, hetgeen reeds de toenmalige minister Klompé verontrustte.
En dan is er nog wat: omroepen, kranten, (vanwege hun éénrichtingsinformatie ten onrechte kommunikatie-middelen genoemd), maar ook grote vakbonden, partijen en verenigingen gaan al gauw hun leden naar de mond praten of deinzen terug voor kritische informatie uit angst voor verlies van leden of abonné's of lezers, d.w.z. inkomensverlies of statusdegradatie.
Kleine kritische groepen, die zich op kwaliteit kunnen richten of op het algemeen belang op langere termijn, blijven dus een uiterst nuttige rol spelen in de maatschappij - een horzel - of strohalmfunktie, zogezegd.
(De maatschappij is, zoals Terlouw onlangs zei, immers meer dan een optelsom van belangengroepen). Een maatschappij die radikale kritiek op zichzelf smoort of klein houdt als demokratische franje in de marge (bewust door diktatuur of onbewust door klanten-verdoving, tengevolge van het geldgroeimechanisme) is ten dode gedoemd.

Vanwege de korte tijd nu slechts wat stellingachtige uitspraken.

1. De grenzen zijn slecht te trekken tussen voorlichting, informatie propaganda, reklame, indoktrinatie, bezwering en manipulatie.
2. Ook onderwijs en edukatie komen vaak neer op propaganda voor het bestaande ekonomische systeem (dat, zoals U weet, bezig is ons ekosysteem danig te bederven). Begrijpelijk (het kind moet er immers zijn brood in verdienen), maar forse belemmeringen als opeens blijkt dat alleen grote veranderingen ons kunnen redden.
3. Reklame of voorlichting door bedrijven is natuurlijk bij uitstek die ekonomische orde bestendigend.
4. Maar dit geldt vaak ook voor voorlichting van de kant van de overheid, die immers sterk verbonden is aan, en afhankelijk van het bedrijfsleven.
   Ook zij wordt beheerst door de dwang van het korte-termijn-rendement.

"De plastic zak voor Uw gemak", waarmee gemeenten de vuilniszak propageerden had een slogan van de plasticzakkenfabriek kunnen zijn, zoals het "De Dommel weer schoon" een leus van de bouwers van zuiveringsinstellaties had kunnen zijn.

5. In ons fatsoenlijke land bestaat voorlichting zelden uit leugens, maar vaak wel uit halve waarheden, handige presentaties van cijfers; en met niet ter diskussie staande vooronderstellingen. Het publiek moet zich ook afvragen waarom iets gezegd wordt en niet iets anders.

6. Over bedrijven is vaak interessante informatie te verkrijgen van leden van ondernemingsraad, bedrijfsledengroepen, ontslagen of zieke werknemers, klanten, omwonenden, sommige artsen (vaak niet de bedrijfsarts).

7. De beslotenheid waarmee in 'ons' ekonomisch systeem geproduceerd wordt, vanwege de konkurrentie, is primitief en schadelijk (vandaar de mist rond b.v. lozingsgegevens, produktsamenstelling of produktprocessen).

8. Even primitief en schadelijk is de scheiding tussen producenten en konsument.

9. Wat er ook georakeld wordt op hoog niveau of bij plechtige gelegenheid: er is een fundamentele scheiding tussen maatschappelijk belang en commerciëel belang, tussen het algemeen belang en het belang van industrie en handel.

10. De botsingen worden talrijker, de scheiding manifester. Evenzovele argumenten voor verandering.

11. Bedrijven willen overeind blijven, lieft groeien. Werkgelegenheid is daarbij het toverwoord naar publiek, overheid en vakbeweging.

12. Maar winst is het woord dat de aandeelhouders willen horen of de banken die leningen verstrekt hebben. Keihard, oppermachtig en zwaarderwegend dan zaken als werkgelegenheid, zinvolle arbeid, milieuvriendelijke produktie.

13. En dan zitten we bij het hart van onze hedendaagse moeilijkheden: De kapitalen moeten maar doorgroeien.

14. Vandaar dat primitieve en schadelijke systeem van steeds maar produceren en iets nieuws produceren. Vandaar: Blijk dat ik rij. Blij dat ik video heb, Blij dat ik rook, U lacht? Misschien zit er wel een stukje schoolkaas in uw vuistje, waarmee ze nu onze kinderen nog verder willen vervetten? !
"Er is geen sprake van overproduktie," dorst laatst een zuivelbons te beweren, "maar van onderkonsumptie".
En dus maar weer nieuwe klanten voor dokter Meinsma.
Fabrieken die maar dóór-produceren, we zijn zó gekonditioneerd dat we de absurditeit ervan niet meer inzien. Misschien komt het omdat we de agrarische kultuur nog maar kort verlaten hebben, als westerse mens.
(Een agrarisch bedrijf is immers een kontinu-bedrijf uit noodzakelijkheid).

15. Vanuit deze produktiedwang is ook de hele konsumptie georganiseerd - individualiserend, verslavend, kompenserend, totalitair.
Er ontstond een systeem dat niet meer in behoeften voorziet, maar dat de handen vol heeft om te proberen de gebreken te verhelpen die het eerst zelf veroorzaakt heeft.

16. Voorlichting door bedrijven, dames en heren, staat in dienst hiervan. Van dat alsmaar dóór-produceren ofwel van de kapitaalsgroei.
Daaruit volgen dan weer investeringen die zich voltrekken in de heilige privésfeer van zakenlieden, "ontwikkelaars", banken en multinationale managers, met soms aan de gang van zaken meestal vastzittende overheden.
De term "gemengde ekonomie" is misleidend voor hier en daar wat toegenomen overheidsbemoeienis (ontstaan omdat het anders helemaal de spuigaten uit zou lopen) waar zeker de grote jongens zich kundig, legaal en "mondiaal" aan kunnen onttrekken.

Nu nog iets:
Niet over voorlichting (dat is immers een produkt van iets groters), maar over een nieuw kader van - onder andere - voorlichting.
De milieubeweging heeft onloochenbaar vorderingen gemaakt. Niet zozeer praktisch alswel theoretisch.
Wij horen niet meer vaak dat de ellende komt omdat er teveel mensen zijn of dat het een kwestie van mentaliteit is. Wij zijn gaan beseffen dat dit ekonomisch systeem een ieder dwingt tot konkurreren, ellebogenwerk, automatiseren, haastwerk- kortom dwingt tot vervuilen, medemensen als voorwerpen gebruiken en andere landen leeghalen.
Gevolg geven aan de oproep van de minister, vanochtend gedaan, tot een ekologisch inpasbaar gedrag bij iedere burger, zou - wil het houtsnijden - neerkomen op algehele werkweigering in ons huidige ekonomische bestel:
Individuele gedragswijziging is een goede zaak; ik zet mij daar al acht jaar voor in. Maar de nadruk daarop mag nooit sterker worden dan de aandacht voor, en oproep, tot, verandering van structuren die de burger in zijn/haar werk immers dwingen tot medewerken aan ónekologische wijzen van produceren, distribueren, konsumeren, ordenen, enz.
Anders zijn wij vals bezig of kweken défaitistisch makende schizophrenie.
Tegenwoordig horen we gelukkig vaker: we moeten naar een nul-groei toe, naar een kringloopekonomie, e.d.
Alarm-81 -de reaktie van de grote milieu-organisaties op Bestek-81-rept van "andere produktie" en "andere konsumptie". (FNV en PvdA schijnen minder ver.)
Dat is een goed ding, een stap vooruit.
Het milieuprobleem is groot en dramatisch: de ozonlaag bedreigd, de fotosynthese in de oceaan bedreigd, toename van koolzuurgas en radioaktiviteit- dat zijn

enkele van de grote milieuproblemen.
Een beetje minder vervuilend produceren - dat is op zich wel nuttig, maar loopt om de hete brij heen, ja, kan deze maskeren.
Bedrijven zitten in een zodanige dwangpositie van dóór-produceren, geld maken en konkurreren dat we van hen niet veel te verwachten hebben wat betreft wezenlijke veranderingen.
Het milieu-denken heeft een stap voorwaarts gemaakt en praat over kwaliteit en over nul-groei. We beseffen dat onze huidige rekenlatten te kort schieten. Maar de milieupraktijk loopt nog stuk op de machts- en eigendomsverhoudingen in onze maatschappij, op het huidige ekonomische dwangmechanisme dat iedereen in zijn keurslijf houdt. We behoeven betere instrumenten, dringend.
Laten we daarom nu de vólgende stap maken en onverbloemd praten over wat er áchter de groei zit, nl. kapitalen die maar moeten doórgroeien - de oorzaak van het verwoestend ekonomisch groei-gezwel. Daar ook ligt nog steeds de macht over de faktor "arbeid". Daarom ook kunnen we onze demokratie nog niet volwassen noemen. (In Rusland -want ik zie sommigen van U hieraan denken - wordt de groei aangedreven door overmachtige, kwantificerende, de produktie opzwepende en de mensen onderwerpende staatsbureaukratieën. Staatskapitalisme heerst daar. Maar afgezien daarvan; als de Wolga en de Gele Rivier vervuilen, wast dat nog niet de Rijn schoon....)
Deze kapitalen te temmen en ons niet langer beperken tot het er achteraan hollen met een verbandtrommel - dat is de taak van nu. Een kijkje achter de groei-schermen nemen. Man en paard noemen. Niet aan de moeilijke dingen voorbij gaan, zoals de voorzitter zei, geen heilige huisjes sparen die de aarde verwoesten. Zachte heelmeesters vervangen door harde. Teneinde instrumenten te vervaardigen voor de broodnodige verandering.
Nulgroei-ekonomie, ekologische inpasbaarheid, en daarbij menselijke emancipatie. Bevrijding van de diktatuur van het rendement op korte termijn en van kapitalen die maar door moeten groeien, bevrijding van te afhankelijk makende handelsbetrekkingen, absurde konkurrentie en te kwetsbaar makende import, bevrijding van een de mensen onzelfstandig makende technologie, bevrijding van een met prehistorische wetenschap omkleed beheerssysteem -"van een schadelijk, primitief, roofbouwsysteem, gebaseerd op het "geld - moet - jongen -" dat zijn de grote opdrachten waarvoor wij ons gesteld zien. Op vele plaatsen, in vele geledingen wordt dit in toenemende mate beseft. (Ook bij direkteuren en aandeelhouders. Deze hebben immers ook geen macht meer over het geheel, zijn ook pionnen geworden in dat groei-maar-door systeem. Heilzame twijfel aan de juistheid van dat systeem groeit ook in die kringen).
Het roer moet om. Er gaat teveel onherstelbaar kapot. Ambtenaren kunnen daarbij een voorname rol spelen, ook de hogere, mits hun hart niet versteend is door status of een te komfortabel inkomen. Waarom ambtenaren?

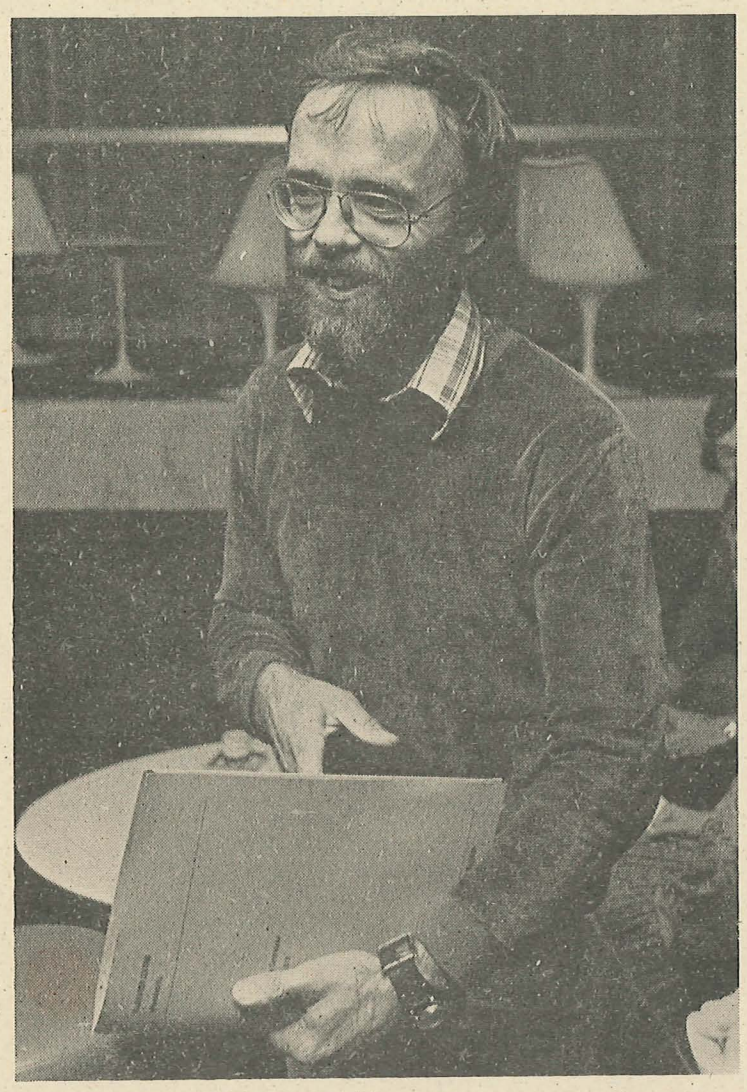
Omdat zij, misschien iets gemakkelijker dan hun medeburgers in het bedrijfsleven, het belang op lange termijn kunnen doen prevaleren over dat op korte termijn. Omdat ambtenaren een boel weten. Omdat de overheid al een aantal taken heeft overgenomen van het bedrijfsleven. En omdat ambtenaren iets minder gauw ontslagen kunnen worden.

Maar ik pleit niet voor verdere verabsolutering van het staatsapparaat. Ik denk eerder aan nauwere samenwerkingsverbanden met de gewone burger.

Nodig is dat de ambtenaren, die het anders willen, elkaar vinden, elkaar steunen en (beschaafd doch ferm) stampij gaan maken, hiërarchieën aantasten, verbindingen met de burgerij leggen, zich wat andere lektuur eigen maken dan hun vaste bladen en rapporten; en bestuurders bestrijden die het milieuprobleem of het energievraagstuk niet blijken te kennen in hun essentie.

De milieu-ellende is tragisch. Maar er is nog ruimte om te handelen. Er moet veel veranderen. Deze tijd doet een beroep op ons allen. Een beetje meer durf en moed zijn nodig. De dalende ekonomische konjunktuur van nu is juist gunstig! De oude bakens moeten definitief verwijderd worden, hun kettingen doorgehakt. Alleen dan kan de wal het schip nog enigzins keren.

Aldus beëindig ik deze belichting van een nieuw kader van -onder meer- voorlichting. Een nieuwe kontext. Ik blijf er nl. moeite mee hebben om burgers op te roepen hun hond in de goot uit te laten, zolang banken, ontwikkelaars en betonboeren, kompleet met vergunningen, dingen als Hoog Catharijne kunnen neerzetten. En de rest. Steeds nog maar. Overal.

C.A.Bleijerveld, Stichting Leerplan Ontwikkeling:
'Milieu-educatie zit vaak nog in de hoek van het wat vrijblijvende werk; het komt aan de orde, nadat de "belangrijke vakken" gedaan zijn en het liefst op vrijdagmiddag...'

NATUUR EN MILIEUEDUCATIE (in en buiten de school) door

C.A.Bleijerveld Stichting Leerplan Ontwikkeling

1. Inleiding.

Ik denk dat ik U het beste duidelijk kan maken wat ik onder milieu-educatie in de school versta door met U naar buiten te gaan en daar te onderzoeken welke mogelijkheden een binnenstad als die van Utrecht biedt voor de les-praktijk.
U zou zelf aan den lijve moeten ervaren wat milieu-educatie is, door te kijken, te ruiken, te voelen, te luisteren en te proeven.
Ik ben bang dat ik, net als mijn voorgangers een wat eenzijdig beroep ga doen op slechts één of twee van Uw zintuigen.
Wat dit betreft hoop ik dat U deze studiedag niet als voorbeeld voor het onderwijs gaat beschouwen. We zijn daar nu juist een beetje op weg de totale leerling in het vizier te krijgen en de docent ook een plaats te gunnen, anders dan achter een microfoon.

2. Enkele momentopnamen in de school.

Om te ontdekken wat milieu-educatie in de school inhoudt, zullen we naar de school toe moeten en daar enkele momentopnamen maken. (Tussen haakjes: als ik spreek over de school, dan heb ik daar vanmiddag de kleuter- en lagere school mee op het oog, zo U wilt de basisschool)
Uit de veelheid van aktiviteiten die we zien kunnen we proberen die te filteren, die volgens ons te maken hebben met milieu-educatie.
Laat ons voorlopig vaststellen dat deze aktiviteiten te maken zullen hebben met wat we doorgaans biologie onderwijs, kennis der natuur en misschien ook wel aardrijkskunde onderwijs noemen.
Op het gevaar af wat al te gemakkelijk etiketten te plakken, zou ik de waargenomen aktiviteiten grofweg in drie groepen willen verdelen.

1. Kinderen en leerkrachten volgen een bepaalde (biologie)-methode, d.w.z. ze werken systematisch een boekje door.
Als lesje drie uit het boekje over de herfst gaat, dan hoop je maar dat het in werkelijkheid ook herfst is.
Je kunt in dit soort boekjes de volgende lesjes aantreffen:

Een leerling die wel eens verder bladert in zo'n boekje, heeft al lang in de gaten dat op bl. 47 de antwoorden staan afgedrukt op het "correctieblad".

Uit:
P.Gersom; Wij en de Natuur deel 2.
Dijkstra,Groningen.

5. Bekijk, vul in en kleur:

rozebottel *„vleugels" van een esdoorn* *eikel*

beukenootje *kastanje* *appel*

1. Het vruchtknopje van een roos noemen we ....; de kleur hiervan is oranjerood.
2. De „vleugels" van een .... hebben elk een vruchtje.
3. De vrucht van een eikeboom noemen we .....
4. De vrucht van een beukeboom noemen we .....
5. De vrucht van een kastanjeboom noemen we .....
6. De vrucht van een appelboom noemen we .....

6. Vul het goede woord in:

In de herfst maken alle planten zich klaar voor de naderende ..[1].. De ..[2].. worden geel, rood of bruin. Voor het gaat vriezen vallen ze van de bomen.
Herfst zou je ook wel de vruchtentijd kunnen noemen. Het z..[3].. is dan „klaar". Als de w..[4].. weer eenmaal voorbij is, kunnen de nieuwe planten gaan groeien. Uit elk zaadje kan een nieuw ..[5].. komen.
In de ..[6].. (*welk jaargetijde?*) zijn er veel paddestoelen. Door maar niet in het wilde weg te „plukken", zorgen we ervoor, dat de zeldzame soorten niet zullen uitsterven. Ook op onze paddestoelen moeten we heel ..[7].. zijn. Tot de meest bekende soorten behoort de vliegenzwam. De ..[8].. hiervan is rood met witte plakjes. De st..[9].. is wit. Elfenbankjes hebben geen ..[10]..

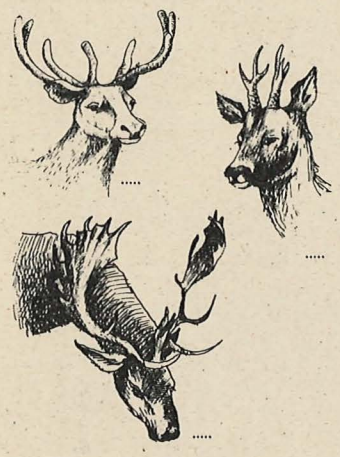
15

2. Kinderen en leerkrachten volgen weliswaar een bepaalde methode, maar proberen de aktiviteiten in een breder kader te plaatsen.
Als bijvoorbeeld in een les over de herfst de zaadverspreiding door de wind aan de orde komt, dan wordt nader ingegaan op het verschijnsel dat wind eigenlijk lucht is, die op reis is en dat warme lucht opstijgt.
Op deze manier kunnen kinderen bezig zijn met ballonnen.
In sommige gevallen zal het mogelijk zijn verband te leggen met geografische en historische gegevens.
De opdrachten gaan er dan bijvoorbeeld als volgt uitzien:

Opdrachten

1 Hoe heten ze? Kleur de tekeningen en schrijf de namen van de dieren op de juiste plaats. Kies uit:

damhert - reebok - edelhert

.....

.....

.....

2 In de herfst. In de herfst zie je in een hertenkamp een hert. Het is klein en bruin. Het draagt geen gewei.
Vul nu eens in en kies uit:

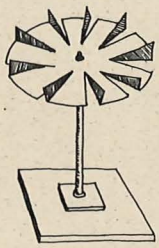
reebok - damhert - reegeit - edelhert - hinde

Het is een .....

3 Spinnen zijn rovers. Zet een kruisje voor het goede antwoord.

— De kruisspin bespringt zijn prooi.
— De kruisspin vangt zijn prooi in zijn web.
— De wolfsspin rent zijn prooi achterna.
— De wolfsspin wacht tot zijn prooi in zijn web komt.
— De kruisspin voelt zijn prooi door het trillen van het web.
— De kruisspin kan zijn prooi goed zien met zijn acht ogen.
— De wolfsspin kan beter zien dan de kruisspin.
— De wolfsspin kan slechter zien dan de kruisspin.

Doe dit eens! In de les heb je gelezen, dat een ballon door warme lucht kan stijgen. Om zelf ook eens te kunnen zien, dat warme lucht omhoog gaat, zou je dit molentje kunnen maken. Het is een heel precies werkje en daarom is het misschien het beste dat je aan je onderwijzer(es) vraagt of je het tijdens de handenarbeidles mag maken.
Neem het molentje dan mee naar huis en zet een waxinelichtje (theelichtkaarsje) op of naast het plankje. Maar wel zó, dat het vlammetje bijna recht onder de uiteinden van de vleugeltjes van het molentje komt. Kijk dan maar eens wat er gebeurt.

[25]

Uit:
C.J. Buijtendijk e.a.
Biologie in onderwerp en opdracht. Deel 4
Meulenhof,Amsterdam.

3. Kinderen en leerkrachten proberen in hun eigen omgeving startpunten voor allerlei aktiviteiten te vinden.
Ik mag U uitnodigen naar enkele dia's te kijken, die voor zichzelf spreken.

Voor de schriftelijke weergave van de inleiding volgen hieronder enkele foto's die in grote lijnen dezelfde informatie bevatten als de vertoonde dia's.

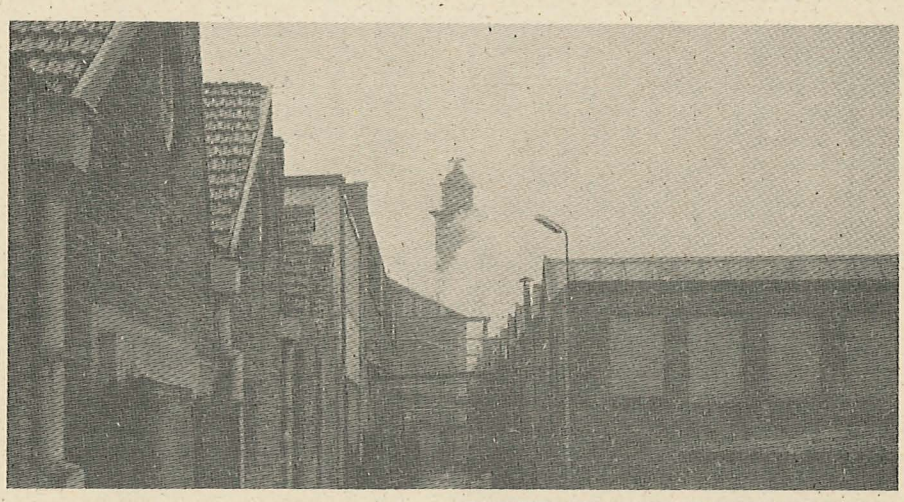
Kinderen verzamelen in de buurt van de school allerlei rommeltjes en gaan daar ordeningsspelletjes mee doen.

'Kinderen ontdekken wat er allemaal onder een steen zit.

Kinderen hebben bodemdieren ontdekt en gaan deze nader bekijken.

Wat kunnen kinderen ontdekken aan de gebouwen in de buurt van de school?

laatste twee foto's uit: Werken aan je stad tips voor wereldoriëntatie

verzameld bij gelegenheid van het 800-jarig bestaan van Helmond.

3. Op zoek naar kenmerken van milieu-educatie.

Onderwijs, dus ook milieu-onderwijs moet zoveel mogelijk starten vanuit de leefomgeving van het kind.
Milieu-onderwijs is omgevingsonderwijs. Van de drie hierboven geschetste momentopnamen biedt de laatste ons de meeste aanknopingspunten als we op zoek gaan naar kenmerken van milieu-onderwijs.
De kinderen op de vertoonde dia's komen in kontakt met:

- voorwerpen: stenen, rommeltjes, huizen, etc.
- levende wezens: bodemdieren, planten,organismen in het water, etc.
- verschijnselen: groei, beweging, etc.

De kern van milieu-educatie is nu de konfrontatie van kinderen met deze voorwerpen, levende wezens en verschijnselen.
Kinderen brengen zelf materialen naar school; de leerkracht probeert hierop in te gaan.
De leerkracht kan ook zijn klas zodanig inrichten dat zijn leerlingen met allerlei verschijnselen, voorwerpen en levende wezens in kontakt kunnen komen. Op een vaste plaats kan hij in zijn lokaal ontdekhoeken inrichten of allerlei suggesties voor buitenwerk in een kaartsysteem onderbrengen.
Op deze manier krijgen kinderen gelegenheid te ontdekken dat er een enorme verscheidenheid aan dingen om hen heen is, dat er tussen de verschijnselen, de voorwerpen en de levende wezens allerlei relaties bestaan en dat dit alles in voortdurende verandering is.
Om zich in de wereld te kunnen oriënteren zullen de kinderen enkele vaardigheden moeten eigen maken, zoals waarnemen met alle zintuigen, gebruiken en maken van kaarten, experimenteren, klassificeren, etc.
Milieuonderwijs is totaalonderwijs, d.w.z. niet gebonden aan één of twee vakken. Het omvat zowel biologische als fysische, geografische en historische aspecten. Bij de verwerking van gegevens komen taal en rekenaspecten aan de orde, evenals expressieaktiviteiten.
Milieu-educatie is dan ook geen nieuw vormingsgebied,geen nieuw vak, maar veeleer een integratiemogelijkheid, binnen het totale onderwijsgebeuren.
De school is niet de plaats, waar milieuproblemen worden opgelost. Teveel wordt tot nu toe in allerlei milieuprojekten gestart met onderwerpen als "geluidshinder", "watervervuiling","bedreigde dieren".
Milieu-educatie begint in de klas en op het schoolplein en heeft alles te maken met een beter leren kijken naar de dingen om ons heen.

4. Konsekwenties voor de school.

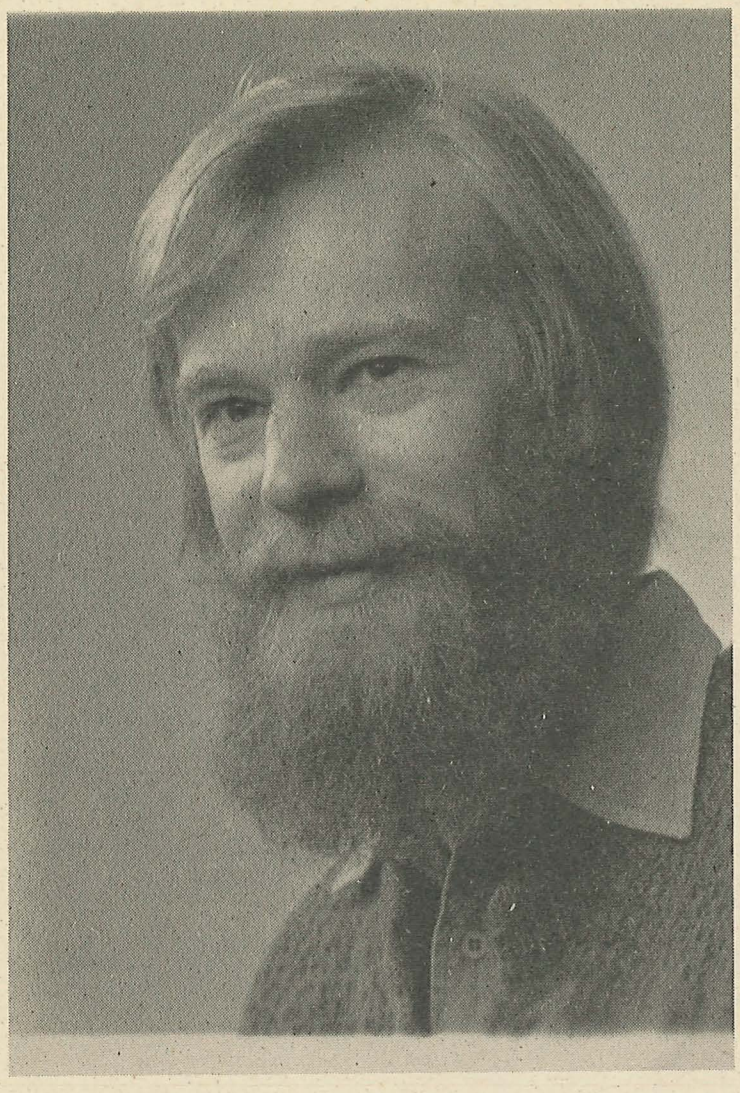
Omgevingsonderwijs kan de schoolorganisatie sterk doen veranderen. Een schoolteam kan voorzichtig proberen iets van differentiatie op gang te brengen, d.w.z aktiviteiten te bedenken die meer geeigend zijn voor bepaalde leerlingen. Ik denk dat hier m.n. kansen liggen voor de wat moeilijk lerende kinderen.
De school zal de beschikking moeten krijgen over materialen die tot nu toe in de school vrijwel ontbraken, zoals loeps, microscopen, thermometers, topografische kaarten, kompassen, etc.
Voor veel aktiviteiten zal de school de hulp kunnen inroepen van plaatselijke groeperingen, bijvoorbeeld op het terrein van natuurbescherming. De volgende sprekers zullen hierop wellicht nader kunnen ingaan.
De school zal minder kunnen uitgaan van centraal ontwikkelde materialen, maar meer het accent leggen op specifieke dingen in de eigen omgeving.
Milieu-educatie als schoolaktiviteit kan pas goed starten nadat de direkte schoolomgeving op allerlei aspecten nauwkeurig is geïnventariseerd.
Het is van groot belang de betrokken ouders in allerlei aktiviteiten te betrekken en ze op tijd te informeren.

5. Er is nog veel te doen.

Milieu-educatie zit vaak nog in de hoek van het wat vrijblijvende werk; het komt aan de orde, nadat de "belangrijke vakken" gedaan zijn en het lieft op vrijdag-middag.
Het zal zaak zijn milieu-aktiviteiten op een evenwichtige manier in het school-werkplan op te nemen.
Dit gaat niet zo maar.
We stuiten hier bijvoorbeeld op vragen naar de plaats van de milieu-educatie in de opleiding van onderwijsgevenden.
Ieder mens zal een stukje medeverantwoordelijkheid op zich moeten nemen voor de hem omringende wereld. Dat zal hem geleerd moeten worden.
Elke onderwijsgevende zal in zijn/haar opleiding ervaring moeten opdoen in milieu-onderwijs.
De school zal in veel gevallen niet in staat zijn helemaal zelfstandig het milieu-onderwijs vorm te geven.
Het zal noodzakelijk zijn her-en bijscholingscursussen op te zetten.
De verschillende schoolbegeleidingsdiensten zijn over het algemeen niet ingericht om onderwijsgevenden te begeleiden op het terrein van de milieu-educatie.
Enkele van deze diensten zouden uitgebouwd kunnen worden tot zgn. onderwijswerk-plaatsen, waar onderwijsgevenden zelf aktief kunnen zijn en waar ze zelf hun programma's kunnen ontwikkelen.
Van heel veel belang is in dit verband de ontwikkeling van veldstudiecentra.
Leerplanontwikkelingsaktiviteiten worden momentteel gekoördineerd door de Stichting voor de Leerplanontwikkeling te Enschede.
Dit instituut wil het de scholen mogelijk maken zelf een schoolwerkplan te ont-wikkelen.
Op het terrein van de milieu-educatie voor de basisschool kan verwezen worden naar het projekt Natuuronderwijs voor de basisschool.
Binnen dit project zal ruime aandacht aan omgevingsonderwijs besteed worden.

6. Besluit.

We zijn niet naar buiten geweest en misschien heb ik net niet datgene over milieu-educatie verteld wat U had willen horen.
Belangrijk is dat er hier en daar hoopgevende aktiviteiten ontwikkeld worden.
Misschien moeten wij een volgende keer niet alleen luisteren, maar vooral doen.

NATUUR EN MILIEUEDUCATIE (in en buiten de school)

door H.J. de Bruijn, Schoolbiologisch Centrum Utrecht

VAN GRIJPEN TOT BEGRIJPEN

1. Uitgangspunten

Milieu-educatie: wil de mens opvoeden tot een milieu-bewust gedrag. Hiermee wordt bedoeld, dat de mens de instandhouding en kwaliteit waarborgt:

- van het natuurlijk milieu,
- van het landschap als cultureel erfgoed,
- en derhalve van het leefmilieu van de mens.

Van hieruit kan de mens een verantwoord gebruik maken van de natuur, met betrekking tot voedingsmiddelen, grondstoffen en recreatie.

Natuur-educatie: is een onderdeel van milieu-educatie. Hierbij wil men de mens opvoeden tot een verantwoord gedrag ten opzichte van dieren, planten en hun natuurlijke omgeving. Men dient vanuit ervaringen inzicht te krijgen in de afhankelijkheid:

- van levende wezens ten opzichte van hun leefmilieu
- tussen levende wezens onderling
- van de mens ten opzichte van de levende natuur en het niet-levend milieu.

Het ervaren van dit besef is een proces, waarvan de educatie tot in de volwassenheid voortduurt. Natuur-educatie kent derhalve in principe vele doelgroepen.

Het schoolbiologisch werk is een onderdeel van natuur-educatie, dat betrekking heeft op dienstverlening aan onderwijsgevenden. Als samenvattende doelstelling van het natuuronderwijs op de basisschool kan gesteld worden dat de leerlingen:

- al omgaand met en zorgend voor de natuur (beleven)
- handelend waarnemen en vergelijken (handelen)
- hierdoor leren zij relaties te begrijpen (verkennen)
  met betrekking tot de verscheidenheid en de veranderingen (in ruimte)
  van dingen, planten, dieren en mensen in de samenleving van (in tijd)
  een landschap.

2. Van schoolbiologisch centrum naar schoolomgeving

Het gemeentebestuur van Utrecht benoemde, evenals in 30 andere plaatsen in Nederland, een aantal schoolbiologen. Deze vertalen, in samenwerking met onderwijsgevenden, begrippen betreffende relaties in de natuur tot doe-situaties.

Een gezonde, herhaalde omgang tussen dier en kind komt daar beter tot zijn recht.

Schooltuincomplexen dienen geen legbatterij van produktietuinen te vormen, maar een verrijking van de wijk met oriëntatie-plekken voor leerlingen van alle leerjaren en indien mogelijk andere wijkbewoners. Hierin kunnen schooltuintjes een eigen, zinvolle plaats innemen.

c. De Natuur rond de school:

Onderwijsgevenden en leerlingen moeten in staat gesteld worden dagelijks een zekere variatie van in de wijk voorkomende organismen en situaties als voorbeelden te gebruiken voor het begrijpen van relaties tussen planten, dieren, mensen en hun leefmilieu. Noch het kind, noch de te bestuderen organismen behoeven verplaatst te worden. Beiden zijn thuis in dit milieu. Door adoptie van plant, dier of plekje kan de invloed van seizoenwisselingen en ontwikkelingsprocessen in de tijd gevolgd worden. Ten opzichte van het leerobject onder schooltijd moet de leerling zich ook na schooltijd een houding bepalen.
In Utrecht bestaat overleg met de afdeling Recreatie en Groenvoorziening over een meer gevarieerde inrichting en onderhoud van het openbaar groen. Wij willen in bepaalde plantsoenen de scherpe grens tussen gemaaid gazon en boom-struiklaag verzachten met een overgangsstrook, die slechts een enkele keer per jaar gemaaid wordt. Door het inplanten van hoge en rijk bloeiende hooilandplanten in deze strook wordt de variatie van het plansoen sterk bevorderd.
Overigens kunnen oude, braakliggende terreintjes educatief en recreatief voor kinderen waardevoller zijn dan intensief onderhouden groenvoorzieningen. Daarom hebben dergelijke terreintjes zeker reden tot bestaan.

Een bekende natuureducatieve wijkactiviteit is de boomfeestdag. De boomfeestdag is een feestdag voor bomen en kinderen. We dienen ervoor te waken dat volwassenen met hun toespraken, vlaggen, muziekkorpsen, vaantjes en sinaasappels het omgaan van kinderen met boompjes en struiken overschreeuwen. Het planten kan een hoogtepunt zijn in een proces, waarin we "onze bomen" adopteren, waarnemen en beschrijven.

Een aantal Utrechtse scholen beheren met de leerlingen het grasveld de perkjes en de struikrand met bomen, op het eigen schoolterrein. Door het bestaande groen op verschillende wijzen te bewerken en verslag te doen van de verscheidenheid en veranderingen in de loop van het jaar in een groot "tuinboek" blijkt de tuin bij school een bron van ervaringen die het natuuronderwijs verrijken.

d. De natuur in relatie met het stadsmilieu

Vanuit de confrontatie met planten en dieren in de wijk bestudeerden de leerlingen tijdens een "heemproject" de eigenschappen van het rotsmilieu in de stad. De invloed van de mens werd indrukwekkend duidelijk:

Aan de hand van werkbladen met "koppel-werkwoorden" tussen kind en object komen de leerlingen van grijpen tot begrijpen. Elk leerjaar heeft specifieke begrippen en werkwoorden, waardoor de wijze van bezig zijn met eenzelfde object van kleuterschool tot voortgezet onderwijs steeds anders is.
In de onderbouw van het basisonderwijs verwijst de functie van deelvormen naar de vorm van het organisme. De middenklassen volgen de ontwikkeling van het organisme in zijn relatie met het milieu. De bovenbouw onderzoekt de functie van planten en dieren met betrekking tot de samenleving in het landschap.

In principe is elke plek met enige verscheidenheid aan planten en dieren hiervoor geschikt. Het educatieve element is niet gelegen in de bijzonderheid der soorten of situaties. Daarom kan men nauwelijks spreken van kant-en-klaar educatief groen. Het gaat om de voorwaarden tot educatief gebruik. Er is een verschuiving gaande in de overwegingen betreffende de keuze van dergelijke doe-plekken. Dit heeft consekwenties voor het gemeentelijk beleid inzake inrichting en onderhoud van groenvoorzieningen.
Daarom wordt deze verschuiving hieronder nader uitgewerkt.

a. De school naar de natuur:

Aanvankelijk organiseerden de Utrechtse schoolbiologen excursies naar min of meer natuurlijke landschappen in de omgeving van de stad. Evenals tijdens een werkweek kunnen bij leerlingen van de bovenbouw begrippen met betrekking tot de structuur en ontwikkeling van het landschap grijpbaar worden gemaakt.
Voor lagere leerjaren wordt dit incidentele, dure "uitje" afgeschaft. De accentuering van de mooie natuur vervreemdt het kind alleen maar van zijn betrokkenheid met plant en dier in zijn eigen leefomgeving. Ook natuurfilms op (school)televisie kunnen de interesse in het zelf bezig zijn met straatgras en naaktslak blokkeren,

b. Plant en dier in het schoolbiologisch centrum:

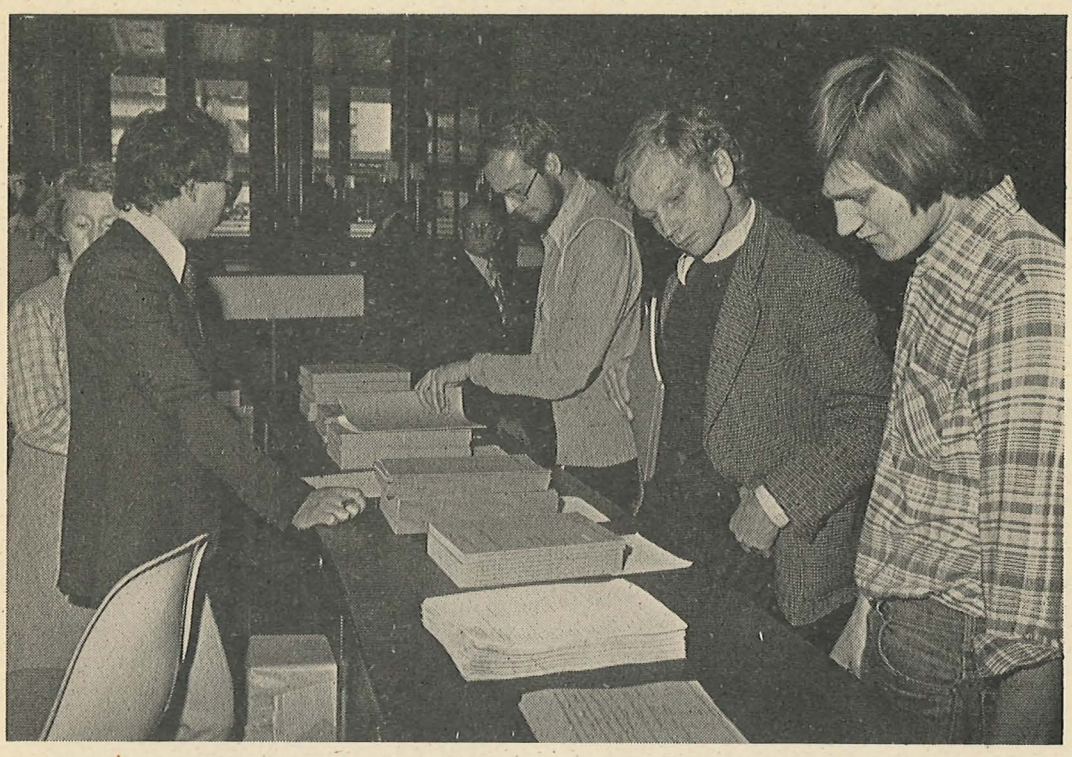
Het merendeel der schoolbiologische aktiviteiten vindt plaats binnen het hek van een centrum met schooltuintjes, kinderboerderij en lesgebouw. Leerlingen komen uit hun natuurarme school naar het reservaat van de schoolbioloog. Deze neemt de lessituatie over van de onderwijsgevende, die ervan overtuigd wordt dat hij zo'n goede biologieles nooit zal kunnen geven. Om aan deze ongewenste situatie een eind te maken worden thans in Utrecht vormen van overleg met en begeleiding van onderwijsgevenden ontwikkeld. Vanuit de gezamenlijke voorbereiding en begeleiding van aktiviteiten komen we tot een werkplan voor natuuronderwijs in de school met gebruikmaking van het centrum als een verrijkt stuk schoolomgeving.
Een variatie aan kleinschalige voorzieningen is hierbij van groot belang. Zo groeien kinderboerderijen al te snel uit tot centrale dierentuinen in de stad. De voorkeur verdienen kleinschalige dierenhofjes, welke opgenomen zijn in speeltuinen of wijkgroen.

- geadopteerde, braakliggende terreintjes werden bebouwd,
- oude grachtwallen met muurvegetaties werden gerenoveerd.

Hogere leerjaren van basisscholen bepaalden aan de hand van kaarten en plaatmaterialen van het gemeentelijk archief hoe het vroeger was en vergeleken dit met de bestaande en de geplante situatie. Op deze wijze kwam zorg voor het leefmilieu voort uit vergelijking van vindplaatsen van planten en dieren.

3. Geen milieu-educatie zonder natuuronderwijs

Milieu-educatie dreigt te ontaarden in het shockeren van mensen door het opsommen van negatieve situaties en gedragsregels: "Laat staan", "Blijf af", "Niet aankomen", "Niet vuil maken".
Dit vervreemdt kind en volwassene van de natuur. Het leidt tot onverschillig of agressief gedrag.
Want hoe ervaren kinderen hun leefwereld?
Niet door van bovenaf de milieuproblematiek te bezien, te overwegen en zich daarnaar te gedragen. Leerlingen die tijdens projectwerk in een dergelijke val gelokt worden, krijgen alleen maar een milieushock; De natuur wordt ongrijpbaar, want nergens mag je aankomen. Het kind wordt onverschillig: "wat doet dat ene blikje er nog toe".
Onverteerde begrippen leiden tot uitspraken als: "Milieu, dat is vies".
Een politieke praktijkles raakt overschreeuwd met loze, agressieve kreten tegen die rotvervuilers.
Tijdens de schoonmaakactie letten de kinderen zozeer op de proppen dat de takken van de struiken sneuvelen. Tevoorschijn gekomen diertjes worden angstig snel doodgetrapt.
Positieve waardering en een verantwoord, milieu-bewust gedrag kunnen alleen voortkomen uit positieve relaties van het kind met dingen, planten, dieren en mensen. Vanuit de omgang met en zorg voor dier, plant of landschap beseft het kind onze onafhankelijkheid van en verantwoordelijkheid voor een leefmilieu, dat wij tesamen bewonen.

NATUUR EN MULIEUVOORLICHTING (in en buiten de school)

MILIEU-EDUCATIE buiten de school door Mevrouw G.Bongers-Veeman
Werkgroep Milieuzorg Wageningen

De milieuvoorlichting, milieu-educatie van een kleine plaatselijke werkgroep als de Werkgroep Milieuzorg Wageningen richt zich, zoals de heer van Stralen vanmorgen ook al heeft uiteengezet, op twee doelgroepen, te weten:

1. de overheid, gemeente en gemeente-instellingen
2. de burgerij, alle inwoners van een gemeente.

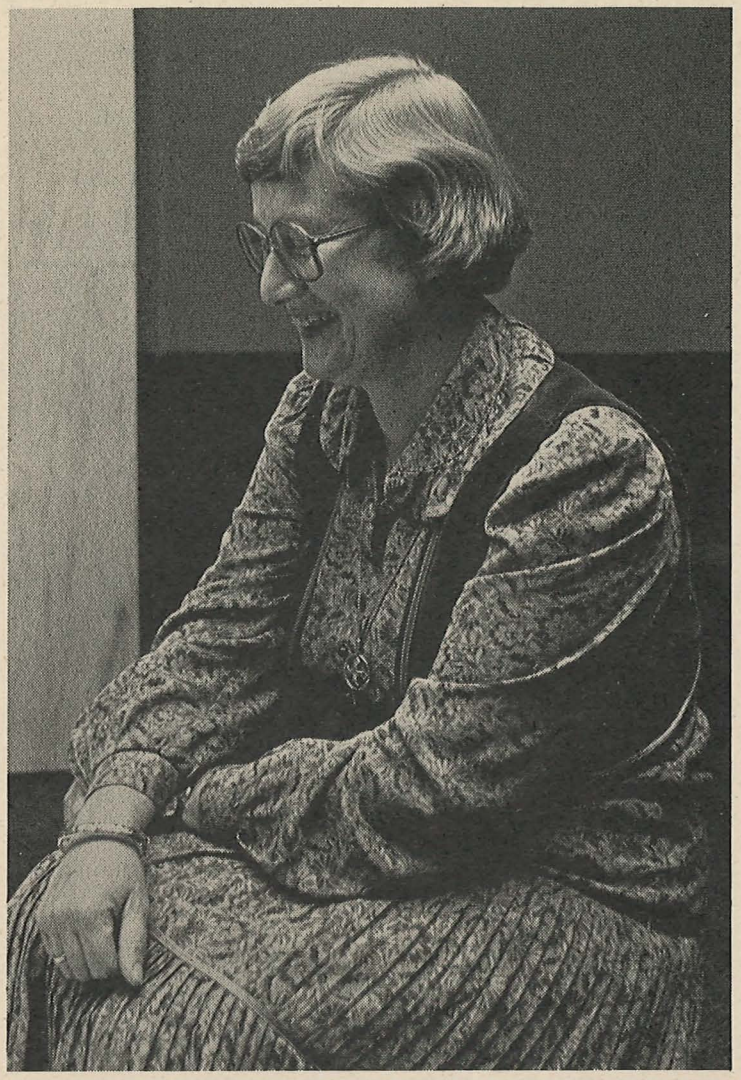
De voorlichting, dus educatie, aan de overheid, het gemeentebestuur vindt plaats op verschillende manieren:

a. technisch, zakelijk, bv. in de vorm van bezwaarschriften tegen verlening van Hinderwetvergunningen.
b. beleidsbeinvloedend: een werkgroep kan door iedere keer haar visie naar voren te brengen bij bv. aanbiedingen van begrotingen of beleidsplannen zeker enigszins bijsturen. Helaas gebeurt dit nog te weinig door plaatselijke groepen.
c. via mentaliteitsbeinvloeding: voorlichting aan ambtenaren; in de vorm van regelmatige gesprekken over bv. vuilverwerkingsmethoden.
   Dit is een zeer positieve manier van samenwerken; als de werkgroep literatuur tegenkomt die voor "de gemeente" belangrijk gevonden wordt, zorgt ze altijd dat de desbetreffende ambtenaar van reinigingsdienst, plansoenendienst, ruimtelijke ordening er inzage in krijgt.
   Op deze manier kweek je persoonlijke relaties en waardering voor elkaars werk. Heeft een ambtenaar dan bepaalde gegevens nodig dan weet hij ook voor welke hij bij een werkgroep terecht kan. Een voorbeeld hiervan is het gezamenlijk schrijven door gemeenteambtenaren en werkgroepleden van een folder over het milieuvriendelijk schoonhouden van sportaccomodatie.

Vanuit milieu oogpunt gezien is dit het kruimelwerk in de marge; toch belangrijk want zonder een totaal andere instelling van het bestuur en de bevolking ten opzichte van het milieu (korte termijnplanning tegenover die op langere termijn, bewust consumentisme) vinden de maatregelen van bovenaf opgelegd geen goede bodem; van onder uit stroomt iets naar boven toe door hetgeen misschien verdergaande maatregelen oproept.

Ik kom nu meteen op de tweede groep waarop het educatief werk zich richt: de burgerij.
Benadering gebeurt op verschillende manieren:

a. het aanspreken van de hele bevolking door middel van bijvoorbeeld een tentoonstelling met lezingen-cyclus en discussies; daarbij spelen algemene

Mevrouw G.Bongers-Veeman, Werkgroep Milieuzorg Wageningen:
'Door het werk van de vele kleine en grote milieu werkgroepen in ons land wordt een duwtje gegeven aan de nodige mentaliteitsverandering...'

onderwerpen als energie, water, Waddenzee, geluidshinder etc,

b. het werken met specifieke groepen, bijvoorbeeld vrouwenverenigingen. Milieu en huishouden is een zeer belangrijk onderdeel van onze voorlichting. De aan de gezinnen doorgegeven kennis wordt daar verwerkt en in de praktijk gebracht: bewust inkopen (stel jezelf de vraag: heb ik dit werkelijk nodig?), statiegeld, vuilverwerking, kortom zuinig zijn met alles en toch vrolijk kunnen zijn.

c. vele vos-cursussen en moeders-op-herhaling cursussen, vanuit het vormingswerk gegeven, besteden aandacht aan"het milieu" en schakelen daarbij werkgroepen in.

d. men kan ook samen met de wijken de inspraak in groenvoorzieningen in de wijk of het hondepoepprobleem te lijf gaan. Vaak leven hier ideeën die doorgespeeld naar de gemeente veel goeds kunnen opleveren.

e. een andere vorm is het verstrekken van informatiepakketten aan scholieren voor het maken van scripties. Alle scholen krijgen bericht over welke onderwerpen informatie beschikbaar is; dit stimuleert het opgeven van milieuonderwerpen ook.

f. ook basisscholen en kleuterscholen hebben soms hulp nodig; niet in alle gemeenten zijn schoolbiologische centra.
Werkgroepen kunnen dan door het geven van informatie of het geven van lessen inspringen op scholen. Het door het Ministerie van C.R.M. uitgebrachte project Landschappenkaart is op deze leest geschoeid.
Een goede vorm is een project voor de leerlingen op school en dit afronden met een avond voor de ouders in de vorm van een presentatie van de kinderen (tentoonstelling, krant), en dan ook een lezing voor de ouders zelf. Deze worden dan direct bij het onderwerp betrokken.

g. artikelen in plaatselijke bladen, informatiestands bij allerlei gelegenheden geven veel werkgroepen gelegenheid iets uit te dragen.

h. een nuttige functie is ook het fungeren als klachtenbureau voor de burger: waarom is daar gespoten? het ruikt naar zwavel, ik heb last van de luchtjes uit dat restaurant, etc.etc.
Veel mensen vinden de stap naar de gemeenten te groot; men durft een werkgroep wèl te benaderen met klachten. Een werkgroep kan de mensen direct naar de goede instantie verwijzen of zelf achter de klachten aangaan.

Om al dit werk goed te kunnen doen zijn twee dingen nodig; waardering en geld. De gemeente moet het belang van een positieve samenwerking met een milieuwerkgroep niet onderschatten: enerzijds krijgt ze informatie aangedragen waar ze

zelf niet altijd alert op is; anderzijds kan een werkgroep een zeer positieve functie vervullen bij het vertalen van een milieumaatregel naar het publiek toe.

Een subsidiëring voor milieuwerkgroepen, zonder dat ze afhankelijk worden, is een noodzakelijk iets.

Ook hier is de gemeente Wageningen een "milieupositieve" gemeente: naast de mogelijkheid tot glasinzamelen, een subsidieregeling voor het ophalen van oud-papier, het gebruik van kringlooppapier voor diverse doeleinden, stelt Wageningen een dubbeltje per inwoner beschikbaar voor het totale milieuwerk. Een positieve, zeer gewaardeerde benadering die meer navolging verdient.

Bij dit alles speelt het volgende een rol: ieder mens is verantwoordelijk voor alles wat hij doet; of hij nu bestuurder of burger is maakt geen verschil. Ieder mens dient daarom bewust te zijn van wat hij doet en laat; zo kunnen burger en bestuurder samen werken aan een milieuvriendelijker samenleving.

Door het werk van de vele kleine en grote milieuwerkgroepen in ons land wordt een duwtje gegeven aan de nodige mentaliteitsverandering.

Dit hebben we samen nodig.

SAMENVATTING DOOR Mevrouw dr J.C.van Noordwijk-van Veen
Voorzitter van de Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne,

U heeft in het programma aangekondigd gezien, dat ik zou proberen in een samenvatting de resultaten van deze dag aan U voor te leggen. Ik zou dat kunnen doen in één zin. Ik wil er toch iets meer tijd aan geven en nog even de revue laten passeren wat U vandaag allemaal gehoord hebt. Daarbij zal ik proberen een aantal kernpunten naar voren te halen.
Deze ochtend hebben we vooral gepraat over voorlichting door de overheid en de voorlichting door de particuliere organisaties. Het is duidelijk gebleken dat de één aanvullend werkt op de ander. Soms neemt de overheid het voortouw en soms nemen de particuliere organisaties het voortouw (de laatsten trouwens het vaakst).
De heer de Gast heeft duidelijk gemaakt dat de voorlichter een schakel is tussen de bestuurder en het publiek. De voorlichter voert zelf geen beleid. Hij bepaalt zelf geen prioriteiten, maar moet doorgeven (moet zo goed mogelijk naar het publiek toe vertalen) wat de bestuurders, waarvan hij de dienaar is, met hun beleid bedoelen. Hij moet duidelijk maken welke gegevens die bestuurders bij het voeren van hun beleid gebruiken. De heer de Gast heeft daarbij enige twijfel uitgesproken aan de wenselijkheid, vooral ook aan de waarde, van inspraak. Hij meent dat inspraak een vrij dure vorm is van het verstrekken van informatie aan meestal maar vrij kleine groepen mensen. Hij hecht meer waarde aan een geïntegreerd onderzoek naar wat er onder de bevolking leeft. Dat is een nogal prikkelende uitspraak geweest voor iedereen die inspraakavonden of bijeenkomsten organiseert. Ik denk dat we over dit punt in kleiner verband nog wel eens zullen doorpraten.
De heer Langenhoff heeft daarna wat voorbeelden gegeven van overheidsvoorlichting die niet duidelijk is. Overheidsvoorlichting die te moeilijk is, die een verkeerde taal gebruikt. Hij heeft er vooral de nadruk op gelegd dat vertaling nodig is van die overheidsplannen tot het niveau van de voortuintjes van de mensen die U wilt bereiken. Bij het zoeken naar een ecologisch evenwicht moet de overheid voorop lopen. De overheid zal dat moeten doen door niet alleen maatregelen te nemen die noodzakelijk zijn om voorop te kunnen lopen, maar ook duidelijk te maken waarom men die maatregelen neemt en dat dan in een taal die begrepen kan worden. Hij heeft daarbij ook ervoor gepleit om de milieu-effectrapportage niet alleen tot stand te brengen voor grote projecten, maar óók (alleen zal dat in een later stadium moeten) voor kleinere projecten. Hij heeft de prachtige uitspraak gedaan dat de verkeersslachtoffers de gouden standaard van de wegwerpcultuur zijn. Dat is dan zo'n zin, waar je nog wel eens aan zuigen mag, om te kijken of wij daar ook onze conclusies uit kunnen trekken.
De heer van Stralen heeft duidelijk gemaakt dat ook goede milieuvoorlichting door de overheid de particuliere organisaties niet overbodig maakt. Hij zei dat het milieu benaderd moet worden op het niveau van Hare Majesteit.Waarmee hij bedoelt dat het milieu een zodanig groot goed is, waar wij met zijn allen verantwoordelijk voor zijn, dat het eigenlijk verheven zou moeten zijn boven het elkaar politieke vliegen afvangen.

Dat wij eigenlijk met zijn allen, van welke politieke kleur en richting dan ook, samen dat milieubeleid moeten voeren.
De heer IJff heeft zich heel goed gehouden aan zijn opdracht om prikkelig te zijn en hij heeft daarbij gesproken over de overheid die behoefte heeft aan een weerwoord. Hij deed de uitspraak dat de overheid meer behoefte heeft aan kwalitatieve informatie, dan aan kwantitatieve informatie. Het gaat niet zozeer om dikke pakketten handtekeningen, het gaat niet zozeer om de aantallen mensen die ergens warm voor lopen, of warm gemaakt worden. Het gaat bij het voeren van het beleid door de overheid vooral om de argumenten die men naar voren weet te brengen. De goede, zich van zijn taak bewuste, bestuurder zal altijd trachten die argumenten te wegen.
Ook al heeft de heer Hoogendijk opgeroepen tegen de IJffen, toch denk ik dat we hier een vrij grote mate van overeenstemming over de uitgangspunten hebben geconstateerd.

Vanmiddag heeft de heer Ploos van Amstel duidelijk gemaakt dat de industrie zich althans bewust is van zijn voorlichtingstaak. Nog belangrijker is, dat de industrie zich bewust is, of wordt, dat het milieu ook niet meer dan noodzakelijk mag worden belast. De industrie beseft dat voorlichting nodig is, over wat er al gebeurt aan het beperken van de milieubelasting. Deze voorlichting gebeurt echter nog met mondjesmaat, omdat er bij veel bedrijven aarzeling bestaat omtrent het nut, aangezien de informatie die verstrekt wordt soms tegen de industrie wordt gebruikt.
De heer Hoogendijk ging hier later tegenin, waarbij hij het begrip 'niet meer dan noodzakelijk vervuilen' aanviel. Het gaat hierbij om het woord noodzakelijk. Wat voor de één noodzakelijk is, is het voor de ander helemaal niet. Over dit begrip wordt heel verschillend gedacht, en de discussie over de rol van de economie, de rol van de welvaart, en daarbij vooral de materiële welvaart, is nog lang niet afgelopen. In feite is deze discussie pas net begonnen en ik vermoed dat dit vanmiddag in de trein terug voor velen van U nog wel een onderwerp van gesprek zal zijn. Zeker zal deze samenhang tussen economie en milieuhygiëne op allerlei bijeenkomsten die na deze nog volgen, ongetwijfeld telkens opnieuw aan de orde komen.
Mevrouw Fransen heeft aangegeven dat de industriële voorlichting, vooral de consumentenvoorlichting, nog niet zo erg veel voorkomt, en áls het voorkomt is het meestal een onderdeel van de reclame voor die producten. Het is het goed recht van de producenten om het zo te doen, maar het is toch echt wel nodig dat wij ook in deze zaken verder komen. Voorlichting door de producenten (en dan niet alleen de reclame, maar echte feitelijke voorlichting) moet een normaal onderdeel worden van onze economie.

In het laatste blok, dat van de educatie, heeft de heer Bleijerveld ons heel duidelijk laten merken, dat wij niet met de grote milieuproblemen in de school moeten komen. De problemen die wij volwassenen niet of nauwelijks kunnen oplossen, mogen we nooit op de schouders van de kinderen leggen. Wat we wel moeten doen is die kinderen, de toekomstige volwassenen, leren denken over deze dingen, leren denken over hun omgeving,

attent maken op hun omgeving, duidelijk laten zien, voelen, ruiken, horen, wat leven is. De kinderen laten ervaren wat onze omgeving is en hoe zuinig we op die omgeving moeten zijn. Dat moeten we ze nooit op deze manier alleen maar vertellen. Hoe het wel moet hebben we niet alleen gezien en gehoord van de heer Bleijerveld, maar ook van de heer de Bruijn. Hij liet ons iets meebeleven van het werk van de schoolbiologen. We zagen dat men, zonder dit met woorden uit te spreken, heel goed aan kinderen kan duidelijk maken waar het bij de milieubescherming om gaat. Het is één van de taken van de school om de kinderen attent te maken op hun omgeving en respect te hebben voor de natuur, en hen te leren denken in deze sfeer.

Mevrouw Bongers heeft terecht al een compliment gekregen van de zaal voor de bijdragen van een kleine groep actieve burgers in een betrekkelijk kleine gemeente. De resultaten die zij kunnen bereiken zijn de moeite waard, ook op het gebied van de beinvloeding van de mentaliteit ten gunste van het milieu. Zij heeft daarbij ook het huishouden genoemd. De grote rol die huisvrouwen spelen in onze maatschappij wordt vaak aan de orde gesteld, maar dan meestal alleen via de portemonnaie en via het inkoopbeleid van de huisvrouwen. De huishouding speelt natuurlijk ook een grote rol bij het al of niet milieu-vriendelijk zijn van het aankoopbeleid en het gedrag van mensen. Een belangrijk onderwerp waar mevrouw Bongers ook over heeft gesproken is het verkleinen van de afstand tussen de overheid en de burgers.

De vragenstellers en de opmerkingen die vandaag gemaakt zijn hebben natuurlijk hun speciale kleur gegeven aan deze bijeenkomst, die in het verslag niet tot zijn recht kan komen. Ik heb U toegezegd dat wij op eventuele schriftelijke vragen nog zullen proberen te reageren. Er is mij in de pauze gevraagd of wij niet vaker dit soort bijeenkomsten kunnen organiseren, er vanuitgaande dat het nuttig en nodig is om meer gelegenheid te hebben om over milieuvoorlichting te spreken. Wij hebben als Voorlopige Centrale Raad voor de Milieuhygiëne de taak op ons genomen, om een grote dag te organiseren. Vorig jaar was dat een succes, en we hebben het dit jaar weer gedaan. Toch kunnen wij als VCRMH niet veel meer doen, dan op een bepaald ogenblik aandacht vragen voor speciale problemen. Daarna moet U zelf in Uw eigen omgeving, in Uw eigen gemeente en in Uw eigen provincie hiermee verder gaan. Deze dag kan een aansporing zijn om te proberen op het locale niveau initiatieven te ontplooien. Ik hoop dat U juist op dat locale niveau duidelijk kunt maken dat milieuvoorlichting en milieueducatie zo nodig zijn. Als bestuurder kunt U heel veel doen, als actiegroeper kunt U heel veel doen om Uw bestuurders te activeren.

U kunt zelf initiatieven nemen en U kunt via geldelijke, of alleen maar morele steun, anderen helpen om actief te zijn. Waarbij wij dan altijd voor ogen willen houden dat het doel van milieuvoorlichting en milieueducatie is, een verbetering te brengen in het menselijk gedrag. Ik kom dan toch weer tot die term ecologisch inpasbaar gedrag, ondanks de kritiek die de heer Hoogendijk op deze term heeft. Wij zullen verder moeten kunnen praten over deze problemen. Het gaat ons als VCRMH er vooral om dat U probeert in Uw eigen omgeving zo te werken, dat de generaties die na ons komen, ook nog over natuur

en milieu kunnen praten.
Mijn dank aan de sprekers van vandaag gaat gepaard met wat de heer de Bruijn noemt een educatief boeket.
Mijn dank aan de medewerkers in de voorlichtingsstands, en mijn hartelijke dank aan U allen in de zaal voor Uw actief luisteren.

Produktie:
Stafafdeling Externe Betrekkingen
Dokter Reijersstraat 12, Leidschendam

Staatsuitgeverij
's-Gravenhage januari 1979

920756F-282 (1250)

ISBN 90 12 02471 4